

הרב עזריה אריאל

מקור מקומו טמא

מבוא

פרק א: מקור הדין וגדרו

פרק ב: פסק הרמב"ם

פרק ג: דמים מיוחדים: דם טוהר, דם קושי, דם בלא הרגשה

פרק ד: סוגיות המוכיחות שמקור מקומו טהור

פרק ה: דין דם ירוק ולבן

פרק ו: ביאור הגמרא למחלוקות התנאים

פרק ז: מקור שהזיע

סיכום ומסקנות

נספח

מבוא

אישה נעשית נידה כאשר יוצא ממנה דם מאחד מארבעה מראות דמים המטמאים¹. במשנה נאמר בכמה מקומות (כלים פ"א מ"ג, נידה פ"ז מ"א ועוד) שמלבד העובדה שהדם מחשיב את האשה כנידה - הוא עצמו נידון כאב הטומאה, והנוגע בו או נושאו טמא.

בגמרא במסכת נידה מוזכר כמה פעמים המושג "מקור מקומו טמא". פירוש הדבר: מקומו של המקור, הרחם, יש בו טומאה, ולכן כל דם הבא ממנו טמא, וזאת גם אם איננו מן הדמים הגורמים טומאת נידה וגם אם אינו בא מנידה אלא מאישה בימי טהרתה. טומאה זו של הדם מטמאת גם את האישה, אך זוהי טומאה קלה ליום אחד

---

1 נידה פ"ב מ"ו. המשנה מונה חמישה דמים, כולל השחור, אך זאת מפני שהיה אדום (נידה יט ע"א), ולשון הגמרא בכמה מקומות: "ארבעה מיני דמים" (יח ע"ב, יט ע"א, כב ע"א).

הרב עזריה אריאל

בלבד ("טומאת ערב"), כדין הנוגעת באב הטומאה, וטומאה זו איננה אוסרת אותה לבעלה.

הנושא מופיע בחמש סוגיות במסכת. בארבע מהן קיימת מחלוקת תנאים על אודות דם מארבעת מיני הדמים המטמאים שיצא באופן חריג, והגמרא תולה את המחלוקות בשאלה האם מקור מקומו טמא או טהור:

א. **דם מכה שבמקור**, רבי מטהר ורשב"ג מטמא (טז ע"א, סו ע"א).

ב. **דם חתיכה** (גוש דם שאינו מטמא טומאת נידה משום שאין דרכה של אשה לראות דם באופן זה), רבי אליעזר מטמא וחכמים מטהרים (כא ע"ב).

ג. דם מן המקור שיצא **דרך דופן** ולא דרך רחם, תנא קמא מטמא ורבי שמעון מטהר (מא ע"ב).

ד. דם נידה שיצא **לאחר מיתה**, תנא קמא מטמא משום כתם ורבי יהודה מטהר (משנה עא ע"א).

מלבד סוגיות אלה, ישנה מימרא של רבי יוחנן (מא ע"ב), שאיננה מוסבת על מחלוקת תנאים כלשהי, ועוסקת בדם שאיננו מארבעת מראות הדמים: "מקור שהזיע כשתי טיפי מרגליות - טמאה". ופירשו הראשונים: אשה שיצא ממקורה נזל כלשהו, **אפילו לבן** - טמאה טומאת ערב, כפי שהגמרא שם מסבירה בהמשך, וזאת מדין "מקור מקומו טמא"².

בגמרא לא מובא מקור בתורה לכך שמקור מקומו טמא. יש לברר את מקורה וגדרה של טומאת דם המקור, כדבר נפרד מטומאת הנידה, וכן לברר מהו פסק ההלכה במחלוקות התנאים.

לדין זה נודעת חשיבות מעשית עצומה. כאמור, מדובר בדם שאיננו אוסר את האשה לבעלה, אך עם חידוש חיי הטהרה במהרה בימינו נושא זה עשוי להיות בעל השלכות כבירות: גם בימים שבהם האשה מותרת לבעלה - אפשר שתהיה טמאה מחמת הפרשות בצבעים שונים, שכיום מקובל לטהר אותן. לפיכך, חיוני לגבש הכרעה במחלוקות בנושא זה, ולקיים את דבר התורה: "ולהבדיל... בין הטמא ובין הטהור" (ויקרא י', י).

---

² כך פירש רש"י שם, תוס' בטז ע"א ד"ה במקור, תוס' הרא"ש בכב ע"א ד"ה ודם טמא, ותוס' ר"ד מא ע"ב (עיי' שם תמיהתו על דין זה), וראה להלן פרק ז.

מקור מקומו טמא

פרק א: מקור הדין וגדרו

כאמור, הגמרא איננה מביאה מקור בתורה לסברה שמקור מקומו טמא, וגם איננה אומרת שזוהי הלכה למשה מסיני או גזרת חכמים.

היה נראה לומר שהדבר נלמד **מסברה**. למאן דאמר מקור מקומו טמא, טומאת הנידה וטומאת דם הנידה הן שני עניינים שונים: כשם שדם הנידה הוא אב הטומאה לכולי עלמא, כך, לדעה זו, יש לטמא אותו גם כשאינו עושה את האשה לנידה, כגון כשיצא שלא כדרכו. טעמו של דבר הוא שבטומאת נידה אנו מגדירים את **האישה** כרואה דם, ולשם כך נדרש יחס מסוים בין הדם לאישה, והדבר מצריך שהראייה תהיה בחייה, ושתהיה כדרכה מבחינת אופן היציאה (כדרך שמצינו בדינים רבים בתורה, שנאמרו דווקא באופן שבו הדברים נעשים כדרכם), כלומר שתהיה דרך רחם ושלא תהיה בחתיכה. אבל לגבי טומאת הדם אין צורך בכך שהראייה תהיה כדרכה.

לעומת זאת, למאן דאמר מקור מקומו טהור אין להפריד בין טומאת הנידה לטומאת הדם, כי טומאת הדם נובעת מכך שהוא עושה את האשה לנידה, ובתנאים שבהם הדם אינו עושה אותה נידה - הרי הוא טהור.

סברה זו נוחה יותר ביחס לדם חתיכה, או דם שיצא דרך דופן, או דם שיצא לאחר מיתה: זהו דם נידה רגיל, והוא אינו גורם טומאת נידה משום שלא התקיימו בו התנאים של ראייה, ולפיכך ייתכן לומר שביחס לטומאת הדם עצמו אין נפקא מינה בהעדר תנאי הראייה. אולם לגבי דם מכה שבמקור, וכל שכן לגבי מקור שהזיע כמין שתי טיפי מרגליות, קשה לומר כך, שהרי זהו דם שונה באופן מהותי מהדם הגורם טומאת נידה. על מנת להסביר את הדין במקרים אלו נצטרך להפליג יותר, שלא רק התנאים באופן היציאה של הדם (מחיים ודרך רחם וכדרכה) אינם אלא לטומאת הנידה, אלא גם התנאים לגבי מהות הדם - שיהיה דם המחזור החודשי של האשה ולא דם מכה, ושיהיה מארבעה דמים - גם הם אינם אלא לעניין טומאת הנידה, וטומאת הדם קיימת בכל מקרה. זהו דבר שקשה יותר לאומרו מסברה.

דרך אפשרית נוספת להסברת המחלוקת היא דרשת הפסוקים: הדין שדם הנידה עצמו טמא נלמד מהפסוק "והדוה בנדתה" (ויקרא ט"ו, לג) - "מדוה כמותה: מה היא מטמאה - אף מדוה מטמאה" (נידה נד ע"ב). והנה, בגמרא בנידה (לה ע"א) אומר רבא סברה כללית: "לאחרים גורם טומאה, לעצמו לא כל שכן!", ולכן לדעתו אין צורך בפסוק ללמד על כך שזובו של הזב מטמא. לשיטתו, מסתבר שגם אין צורך בפסוק לגבי דם הנידה, אלא אם כן הוא בא ללמד על מקרה מיוחד שבו הדם איננו מחדש

הרב עזריה אריאל

טומאת נידה, כגון בדם מצורעת (תוס' נידה נד ע"ב ד"ה דם). אולם סברה זו של רבא שנויה במחלוקת.³ ייתכן, אפוא, שהמחלוקת על מקור מקומו טמא נעוצה בסברה זו: מאחר שדם הגורם טומאת נידה מטמא מסברה, על כרחנו הפסוק "והדוה בנדתה" בא לטמא גם דם שאינו גורם טומאת נידה, ומכאן שהמקור מקומו טמא; ואילו לדעה שסברה זו דחויה אין לנו ראייה להרחיב את טומאת הדם לדם שאיננו גורם טומאת נידה.⁴

שיטת רש"י ותוספות

רש"י (כב ע"א ד"ה אשה טהורה) כותב: "דלאו ראייה היא, ומיהו טיפת דם מטמאה טהרות אם נגעה בהן ואת האשה טומאת ערב **משום דנגעה במקור**, דקרא מתורת ראייה מעטיה ולא מטומאה". עוד כתב (במא ע"ב ד"ה מקור): "ואע"ג דדרך דופן לאו ראייה היא לטמא את האשה טומאת שבעה, מיהו טיפה עצמה מטמאה במגע **משום דנגע במקור** ומקור מקומו טמא, ור"ש סבר מקור מקומו טהור מלטמא טיפה הנוגעת בו". רש"י מפרש ש"מקור מקומו טמא" היינו שהמקור, האבר עצמו, טמא, ומטמא במגע את הדם הנוגע בו. נראה שרש"י למד זאת מהלשון "מקור מקומו טמא", פשוטו כמשמעו, שהמקור עצמו טמא וזהו הגורם לטומאת הדם.

הבנה זו במקור מקומו טמא שונה לחלוטין מההסבר הנ"ל שטומאת הדם יש בה אותו יסוד שבטומאת האישה, אלא שהאישה איננה בגדר רואה משום שחסרים תנאי ראייה. הרי טומאת הנידה בוודאי איננה נובעת מכך שהדם נוגע במקור ונטמא ממנו

---

3 הגמרא שם דוחה את הקל וחומר: שעיר המשתלח יוכיח, שהוא עצמו טהור, ובכל זאת מטמא.
4 מצאתי שכן כתב בשו"ת **אזני יהושע** (לר' יהושע סיגל, סי' טז עמ' עה) בדעת הרמב"ם, ועל פי שיטתו הידועה שלא מצינו מחלוקת בהלכה למשה מסיני, ואם כן אינו יכול לסבור כתוס' להלן שזוהי הלמ"מ, וצריך לומר שהדבר נלמד מ"מדוה כמותה" (וראה שם עוד חידושים בדיון זה, והעלה אפשרות שהוא מדרבנן, כראב"ה להלן). יש להעיר, שבספרא לא מצינו שום לימוד על כך שדם הנידה מטמא (אף שעצם הדיון הוזכר בספרא מצורע, פרשת זבים, פרק ד', ד בפסוק "והנושא אותם", שממנו למדו שדם הנידה ורוקה וכו' מטמאים גם במשא), ומן הפסוק "והדוה בנדתה" למדו (שם פרק ט', יב) דברים אחרים. ייתכן שלדעת הספרא אין צורך בפסוק לדיון זה, אלא המקור הוא סברת רבא הנ"ל, "לאחרים גורם טומאה, לעצמו לא כל שכן", ולפי זה ברור שרק דם הגורם טומאת נידה הוא אב הטומאה.

מקור מקומו טמא

ומטמא את האישה טומאת שבעה. אם כן על פי רש"י אין שייכות בין טומאת הדם לטומאת האישה.⁵

הבנה זו של רש"י מעוררת תמיהות רבות: א. איך ייתכן שיש בגוף האשה אבר שהוא אב הטומאה באופן קבוע, והיא עצמה טהורה? ב. אם הדם נטמא במגע, למה הוא אב הטומאה ומטמא את האישה טומאת ערב? הרי הדם אינו אלא ראשון לטומאה!⁶ ג. הרי קיימא לן שדם הנידה אינו נחשב "משקה" לעניין טומאת משקין, מפני שאינו "דם חללים" (כרבנן דר' מאיר בנידה יט ע"א-ע"ב לעניין דם הירוק), ומדוע הוא נטמא?⁷ ד. הרי מגע הדם במקור הוא מגע בית הסתרים.⁸ ה. במשנה בעא ע"א

5 אמנם מלשון רש"י "דקרא מתורת ראייה מעטיה ולא מטומאה" ניתן היה להבין כסברה שכתבנו לעיל, שיסוד דין מקור מקומו טמא הוא שהתורה הטילה תנאים מסוימים בדם נידות לעניין טומאת נידה, אבל לא לעניין טומאת הדם. אבל לפי זה לא היה רש"י צריך לומר שהמקור עצמו טמא והדם נטמא במגעו. נראה אם כן שרש"י כותב את המילים הללו לא כטעם כללי למקור מקומו טמא, אלא כתירוץ לשאלה מקומית: מדוע הסייג "בבשרה ולא בחתיכה" מלמד רק שחתיכה איננה מטמאת את האישה טומאת נידה ולא מלמד גם להפקיע את טומאת הדם? משום שהסייג נאמר לגבי ראייה בלבד.

6 אמנם בגמרא לא נאמר בפירוש שהאישה טמאה טומאת ערב, ואדרבה, פשוט הלשון בגמ' בטז ע"א וכב ע"א "אשה טהורה ודם טמא" שהיא טהורה לגמרי, והיה מקום לומר שהדם מטמא רק אוכלין ומשקין שייגע בהם. ברם, רש"י כותב שהאישה טמאה טומאת ערב (עין רש"י טז ע"א ד"ה מקומו טמא וכב ע"א ד"ה אשה טהורה), על פי הסוגיה מא ע"ב המזכירה בפירוש טומאת ערב לגבי מקור שהזיע כשני טיפי מרגליות.

7 יש להבדיל בעניין זה בין דם מכה שבמקור, שהוא אכן משקה, כי זהו דם מגפתו (ראה נידה נה ע"ב), לבין דם חתיכה ודם שיצא דרך דופן ומקור שהזיע, שדינם כדם ירוק. ואכן בתוס' הרא"ש (כב ע"א ד"ה ודם טמא) הקשה קושיה זו דווקא על דם חתיכה ולא בטז ע"א על דם מכה שבמקור.

8 כך הקשו תוס' בטז ע"א ד"ה מקור, אך קושיה זו צריכה עיון: מה שהתורה חידשה שמגע בית הסתרים אינו מטמא היינו שאדם אינו מטמא ואינו נטמא במגע שאיננו באבר גלוי שלו. ומכיוון שכאן האדם טהור ורק המקור טמא, וכדברי תוס' בסוף הדיבור, אין לדון את הדם כנוגע באדם במקום סתר שלו אלא כנוגע במקור, שלעניין זה אינו חשוב כאדם עצמו אלא כחפץ נפרד. אם כן יש כאן דבר טמא ודבר טהור ושניהם בעומק גופה של האישה, והרי זה לכאורה כמו טבעת טמאה וטבעת טהורה בגוף האישה, שאין בזה חיסרון מצד טומאת בית הסתרים אלא מצד טומאה בלועה, וכמו שכתוב בחולין עא ע"ב, ע"ש ברש"י ד"ה כי קאמר רבה. ושמא כוונת תוס' שמכיוון שהדם נוגע במקור בצדו הפנימי ושם הוא נטמא הרי זה בית הסתרים, לא מפני שהוא סתרו של האדם אלא מפני שזהו סתרו של המקור. אבל אין זה ברור, כי אמנם מצאנו דין בית הסתרים גם באוכלין וכלים, ראה חולין עב ע"ב, אבל זה דווקא בקורע בגד, שדנים האם מגע חלקי הבגד זה בזה נחשב מגע, אבל לא שמענו שאם טומאה נוגעת בבגד

הרב עזריה אריאל

נאמר שהדם טמא ככתם משום "מקור מקומו טמא", ומשמע מההשוואה לכתם שהוא מטמא גם במשא (כמו שכתבו תוס' שם ד"ה מקור), ולא שמענו על דבר הנטמא במגע שיטמא במשא.

תוס' בטז ע"א (ד"ה במקור) כתבו באמת: "ואע"ג דטומאת בית הסתרים היא, ובפרק דם הנידה אמר נמי דדם בעי רביעית⁹... שמא הכא הלכה למשה מסיני הוא, תדע שהמקור טמא ואשה טהורה". קושיותיהם נובעות מתפיסתו העקרונית של רש"י, אך גם בתשובתם נראה שתוס' לא חוזרים מהבנה זו, אלא רק קובעים שזוהי הלכה למשה מסיני¹⁰. כך נראה גם מתוס' הרא"ש (כב ע"א ד"ה ודם), שהקשה: "ודבר תימה הוא, אפילו יהבת להו (לחתיכה ולדם שבתוכה) תורת אוכל או תורת משקה, היאך חוזרין ומטמאין את האשה לטומאת ערב?... והלא אינו אלא ראשון בעלמא מחמת נגיעת המקור! וצ"ל דהלכות מקור הל"מ הוא".

מתוס' הרא"ש נראה חידוש מיוחד בדין זה, שההלכה למשה מסיני איננה שהדם הנוגע במקור נעשה אב, אלא שאף על פי שאינו אלא ראשון הוא מטמא את האשה טומאת ערב. לכאורה הדבר אינו מתיישב עם הגמרא בעא ע"א, האומרת שהדם נדון ככתם משום מקור מקומו טמא, כלומר שהוא אב (ואין לומר שהוא "כתם" לעניין טומאת האישה, שהרי מדובר שם באישה שמתה). ובאמת בתוס' הרא"ש שם כתב: "מקור מקומו טמא - ותימה, תיפוק לי בלא טעם דמקור, שהרי נגע במת! וצריך לומר שמחמת טומאת מקור חשיב כדם נידה אף על פי שנעקר ממנה משמתה ומטמאה במשא כדין דם הנידה וכעין החרדל"¹¹. מבואר מקושייתו שהניח בפשטות ש"מקור מקומו טמא" היינו שהדם נעשה ראשון ותו לא. ואפשר שבמסקנה חזר מזה, אולם ייתכן שגם במסקנה אין זו אלא הלכה מיוחדת בדם נידה שנעקר משמתה, שמטמא

מקופל בתוך קיפולו אינה מטמאתו. לפיכך נראה שרק באדם שמטמא או נטמא אמרינן שאם נגע במקום סתר שלו אין זה מגע, אבל כאן, שלא האדם מטמא אלא המקור, לכאורה לא גרע בכך שהמקור נוגע בדם במקום סתר. אם כן יותר היה מדויק להקשות מדין טומאה בלועה (ואמנם נחלקו בנידה מב ע"ב אם אותו מקום הוא בלוע או בית הסתרים, אך זאת לגבי הנרתיק, אבל לא ברחם עצמו, שהוא ודאי בלוע).

9 תוס' נוקטים כאן שבטומאת משקין בעינן רביעית, ואילו בתוס' עא ע"א ד"ה מקור משמע שמשקה מטמא בכל שהוא, וכן דעת הרמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ד ה"ב).

10 וכן הבין הנודע ביהודה (מהד"ת סי' קיח ד"ה והנלע"ד בזה) בדעת תוס'; ולא כמ"ש במי נפתוח (אמנה מד, ג) שתוס' במסקנתם סוברים כרמב"ן להלן, ונדחק להסביר גם את לשון רש"י בהתאם לרמב"ן.

11 פירוש: לא מדין דם המת, המטמא במשא ברביעית, אלא מדין דם הנידה, המטמא בכל שהוא.

מקור מקומו טמא

אדם במשא, אבל בעלמא מקור מקומו טמא אינו אלא כמשקים טמאים בעלמא, פרט לכך שמטמאים את האישה טומאת ערב, וצ"ע.

חידוש נוסף יש בתוס' הרא"ש בענין דם חתיכה. רש"י (כב ע"א ד"ה אשה) פירש: "ומיהו טיפת דם מטמאה טהרות", ומשמע שרק הדם שבחתיכה טמא ולא החתיכה עצמה, וכך נראה גם מלשון הגמרא: "אשה טהורה ודם טמא"¹². אולם הרא"ש כתב: "פירוש: חתיכה ודם שבתוכה טמא... אף על פי שאין עליה לא תורת אוכל ולא תורת משקה", ודימה זאת למקור שהזיע שתי טיפי מרגליות, שטמאות אף שאין על טיפות אלה תורת משקה.¹³ אפשר שהוצרך לומר זאת משום שהדם מצוי בתוך החתיכה, ולא נגע במקור, ואם כן על מנת לטמאו מתורת מגע, כאמור, יש להחשיב אותו כדבר אחד עם החתיכה והיא נוגעת במקור, ולפי זה על כרחנו גם היא טמאה. וייתכן שהרא"ש הוכרח לומר זאת מטעם אחר, שאם כל הנוגע במקור טמא - מה לי דם ומה לי חתיכה?¹⁴

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (נידה מא ע"ב) חולק על רש"י, וכותב: "הא דאמרינן מקור מקומו טמא, לאו דמקור בנגיעה ידיה מטמא לדם, דהא בית הסתרים הוא, ודם גופיה אינו לא אוכל ולא משקה. אלא גזירת הכתוב שטומאה נבראת שם מתחילה, וכל שנברא בו טמא הוא,¹⁵ ומטמא נמי ביציאתו טומאת ערב במשהו כדם הנידה, דבמקומו הוא נעשה דם נידה".

---

12 וראה לשון רש"י בטז ע"א ד"ה מקומו טמא: "וכל דם הבא דרך שם, אפילו אינו דם נידה...".
13 כדן דם ירוק הנ"ל, שמבואר במשנה (יט ע"א) שאינו משקה. בחתם סופר (נידה נד ע"ב) חידש שטיפי מרגליות עדיפות מדם ירוק והן כדם מגפתה שהוא משקה, והדבר תמוה, מה עניין זה ל"דם חללים"?

14 לכאורה יש להקשות, אם כן כל תינוק שנולד יהיה טמא, משום שנגע במקור! אבל על הרא"ש אין זו קושיה, על פי מה שהתבאר לעיל שלדעתו הדם אינו אב אלא ראשון, ובכל זאת מטמא את האישה טומאת ערב, ואם כן באמת אפשר שהוולד הוא ראשון ומטמא את אמו טומאת ערב, אלא שבלאו הכי היא טמאה משום הלידה והוא ראשון לטומאה משום שנגע בה בצאתו. וראה בנודע ביהודה קמא יו"ד סי' נז (ד"ה ובזה נדחה), שכתב בפשטות שמקור מקומו טמא נאמר רק במשקין, אבל לא בקליפות ושערות וכו'; אבל צ"ע מה יענה לראיית הרא"ש ממקור שהזיע.

15 כלומר, מפני שטומאת הנידה נוצרת שם - כל מה שנברא שם טמא, וכך לשון הר"ן שם: "אלא גזירת הכתוב, דכיון שטומאה נבראת שם מתחילה - כל שנברא בו טמא הוא".

טעם זה אינו מספיק לכאורה לעניין דם מכה שבמקור, שאינו נברא במקור אלא עובר דרכו, וכלשון הגמרא (טז ע"א): "רשב"ג סבר אשה טהורה ודם טמא דקאתי **דרך מקור**". אכן, בסדרי טהרה (יר"ד סי' קפח סק"ד) כתב שעל פי סברת הרמב"ן יש לחלק בין דם מכה שבמקור לבין דם שיצא לאחר מיתה או יצא דרך דופן (והסביר על פי זה את הרמב"ם, ראה להלן), אבל מדברי הרמב"ן לא נראה שחילק בין הסוגיות.¹⁶ נראה שלדעתו גם דם מכה שבמקור נחשב כנוצר במקור, משום שהוא נובע מדפנות המקור. על כל פנים, לשון הגמרא "דרך מקור" נוחה יותר לפירוש רש"י. גם לגבי דם חתיכה אומרת הגמרא (כב ע"א): "דרבי אליעזר סבר אשה טהורה ודם טמא דהא אתי **דרך מקור**", אף על פי שהוא נוצר במקור עצמו, ומכאן משתמע שלא היצירה במקור היא הקובעת, כדעת הרמב"ן, אלא די בנוכחות הדם במקור כדי לטמאו, כדעת רש"י.

יש להקשות על שיטת רש"י מהגמרא (נט ע"ב) האומרת (לדעת רבי מאיר, ואין הלכה כמותו) שאישה שעושה צרכיה בעמידה ורואה דם - אנו חוששים ש"הדור מי רגלים למקור ואייתו דם". אם כן היה מקום לומר שכל אישה שעושה צרכיה בעמידה טמאה טומאת ערב, שמא מי הרגליים עברו דרך המקור ונטמאו! ולשיטת הרמב"ן אתי שפיר, משום שלא נבראו במקור.

שיטה בראשונים: טומאת המקור - מדרבנן

הראב"ה (הל' נידה סי' קפט) כתב: "מקור מקומו טמא. פירש רבינו שמואל בשם רש"י ומטמא במשהו כדם נידות... דדם שבא למקור נידון כמקור עצמו ומטמא במגע ובמשא לטמא אדם... ומיהו לא משום מגע ממש... דבמגע בית הסתרים לא מטמא, אלא על כרחו נידון כמקור... אבל לעיל בפרקין פירש מקור מקומו טמא והוי ראשון לטומאה לטמא אוכלין ומשקין... ואף על גב שטומאת בית הסתרים היא - מטמאה **מדרבנן**". הפירוש הראשון מתאים לדעת הרמב"ן, שמקור מקומו טמא אינו נובע ממגע במקור אלא זהו אב טומאה עצמאי, והפירוש השני מתאים לדעת רש"י לעיל, שהטומאה נובעת ממגע במקור. ומכיוון שהוקשה לו כיצד ייתכן לטמא במגע בבית הסתרים, תירץ הראב"ה שזוהי טומאה דרבנן.

נראה שדעת רש"י אינה כן, אלא זוהי טומאה דאורייתא, ממה שכתב בכב ע"א שם: "**דקרא** מתורת ראייה מעטיה (את הדם שמצוי בחתיכה) ולא מטומאה". וכך משמע מהסוגיה עצמה שם: בברייתא (כא ע"ב) נאמר: "המפלת חתיכה, אף על פי

---

¹⁶ גם הסד"ט לא כותב בפירוש שהרמב"ן חילק כך, אלא שעל פי סברתו ניתן להבין את החילוק של הרמב"ם.

מקור מקומו טמא

שמלאה דם, אם יש עמה דם - טמאה, ואם לאו - טהורה... שרבי אליעזר אומר: 'בבשרה' ולא בשפיר ולא בחתיכה. וחכמים אומרים: אין זה דם נידה אלא דם חתיכה". הגמרא מתחבטת מה ההבדל בין הדעות, ומפרש רבא שלר"א מקור מקומו טמא, ולחכמים אין כאן דין דם נידה כלל. משמע שכוונתו לומר: ר"א לומד מ'בבשרה' שבדם הנמצא בחתיכה חסר תנאי מסוים בראיית נידה, אבל טומאת הדם קיימת מאחר שמקור מקומו טמא, ואילו חכמים אומרים שאין כאן דם נידה כלל, מאחר שמקור מקומו טהור. ומכיוון שר"א מזכיר את הפסוק "בבשרה" משמע שלדעתו יש כאן דם נידה מדאורייתא, ורק תנאי מסוים חסר בו לטמא את האישה.

נראה גם לענ"ד שפשטות הלשון 'מקור מקומו טמא' או 'מקור מקומו טהור' היא שיש כאן מחלוקת עקרונית לגבי תפקידו של המקור בטומאת נידה, האם הטומאה נובעת מכך שהמקור עצמו טמא. ומכיוון שכך, ודאי המחלוקת היא מדאורייתא.

בעל **חסדי דוד** (על התוספתא בנידה פ"ט ה"ו) נקט גם הוא כראב"ה שמקור מקומו טמא מדרבנן בלבד, והוכיח זאת מלשון המשנה בעא ע"א על דם היוצא לאחר מיתה: "מטמאה משום כתם", והרי כתמים דרבנן.¹⁷ אבל מצינו שחז"ל השתמשו

---

17 כך הבין החס"ד גם מלשון הרמב"ם בהל' מטמאי מו"מ פ"ד ה"ו, על דם היוצא לאחר מיתה: "הואיל וממקום טמא יצא מטמא טומאת כתמים". בזה תירץ את סתירת דברי הרמב"ם בעניין מקור מקומו טמא, ראה להלן פרק ב, שבהלכות שבהן הרמב"ם פוסק שמקורו טמא - כוונתו מדרבנן, ואילו במקומות שכתב שטהור - היינו מן התורה. לענ"ד אין דבריו נכונים: אמנם הלשון "טומאת כתמים" ברמב"ם משמעה דרבנן, וכמ"ש הרמב"ם בפ"ג ה"ט: "וטומאת וסתות וטומאת כתמים הכל מדברי סופרים, וטומאתן בספק", ומכל מקום נראה רחוק מאוד שבהלכות סמוכות זו לזו בהל' מטמאי מו"מ פ"א הל' ח-יא הרמב"ם מדבר כאן על "טהור" ורוצה לומר מדאורייתא וכאן על "טמא" וכוונתו מדרבנן.

וסתימת לשון הרמב"ם בפ"א ה"ט, לגבי דם שיצא דרך דופן: "הרי אותו הדם **אב מאבות הטומאות כדם הנידה והלידה והזיבה**" משמעה שדינו כדם הנידה גמור, ולמה רק בפרק ד טרח לכתוב שזוהי טומאת כתמים מדרבנן? ויש להוסיף, שבהקדמת הרמב"ם לטהרות (עמ' יד) מנה הרמב"ם את אבות הטומאות מדרבנן, ולא מנה בכללם את מקור מקומו טמא, ושמע מינה שלדעתו זהו סעיף מדין דם הנידה דאורייתא. לפיכך נראה שמש"כ הרמב"ם לגבי דם שיצא לאחר מיתה "מטמא טומאת כתמים" פירושו שדם זה אכן מטמא מדרבנן, אך לא משום שעיקר דין מקור מקומו טמא מדרבנן, אלא מטעם אחר, שיש להסתפק שמא הדם אינו מן המקור כלל. ואמנם יש חזקה שדמי האישה מן המקור (ראה הל' איסורי ביאה פ"ה ה"ה) אבל בשעת מיתה אין חזקה זו תופסת, ואפשר שיצאו דמים ממקומות אחרים. על פי זה ניתן לדחות גם את ראיית החסדי דוד מן המשנה, שאפילו אם נאמר שגם המשנה דקדקה כרמב"ם לנקוט לשון "כתם" על דרבנן בלבד - אפשר שזהו דין מיוחד בדם היוצא לאחר מיתה.

בלשון "כתם" כביטוי לטומאת דם נידה מדאורייתא, כגון במשנה בניה יט ע"א: "אמר רבי מאיר: אם אינו מטמא משום כתם - מטמא משום משקה". ובניה סב ע"ב נחלקו בנקודה זו רבי יוחנן וריש לקיש, על המשנה (סב ע"א): "שבעה סמנין מעבירין על הכתם", שלדעת ר' יוחנן הוא הדין לדם נידה דאורייתא, וכדנתי רבי חייא: "דם נידה ודאי מעביר עליו שבעה סמנין"; ואילו ריש לקיש דוחה, שלשון "כתם" היא דרבנן דווקא (עיין תוס' שם ד"ה רבי חייא).¹⁸

18 בעל משנה אחרונה בניה פ"י מ"ה הסיק מתוס' (עא ע"א ד"ה מקור) ש"ל שמקור מקומו טמא מדרבנן, ויש צורך להאריך ולבאר הדברים. ז"ל תוס' שם: "לת"ק מקומו טמא, ולא לענין שיהא הדם הנוגע בו טמא טומאת מגע, דאפילו בלא מקור ליטמא אפילו פחות מרביעית משום דנגע במת, אלא כתם ראייה גמורה קאמר, שיטמא הדם במגע ובמשא... ולא מהני טומאת כתם אלא להיות טומאה בפחות מרביעית". דבריהם צריכים ביאור ולכאורה סותרים זה לזה, שמתחילה כתבו שגם בלא דין מקור מקומו טמא הדם ראוי להיטמא אפילו בפחות מרביעית משום נגיעתו במת, ולבסוף כתבו להיפך, שרק משום טומאת כתם יש כאן טומאה בפחות מרביעית. נראה להסביר דבריהם, שברישא כוונתם לטומאה קלה, טומאת משקין גרידא, ועליה כתבו שהיא קיימת גם בפחות מרביעית גם אלמלא דין מקור מקומו טמא. ומה ששינו באהלות פ"ב מ"ה שרביעית דם מן המת שחסרה טהורה (ובתוס' יו"ט בניה שם הקשה ממשנה זו על תוס') - היינו טהורה מלהיות אב הטומאה ולטמא כמת עצמו, אבל טומאה קלה יש בה, ומצינו במקומות רבים לשון 'טהור' שפירושו - טהור מאב הטומאה וטמא כוולד. ומה שכתבו תוס' בסיפא "ולא מהני טומאת כתם אלא להיות טומאה בפחות מרביעית" היינו שמחמת דין מקור מקומו טמא תהיה אפילו טומאה חמורה בפחות מרביעית. אך קצת קשה, שלפ"ז תוס' סוברים ששיעור משקין לטומאה הוא אפילו בפחות מרביעית, וסותר לתוס' בנדה טז ע"א ד"ה מקור, שנקט שבעיני רביעית לטומאת משקין. וראה בחכמת בצלאל כאן שהאריך מאוד.

במשנה אחרונה פירש את המילים "ולא לענין" וכו' באופן אחר: כוונת תוס' לומר שאין לפרש ש"מקומו טמא" לעניין טומאת משקין, כי דם זה אינו משקה ולא שייכת טומאת משקין כלל, ואילו היה זה משקה - בלאו הכי היה נטמא מחמת המגע במת (ולא כדברינו לעיל, שתוס' באים לומר שאליבא דאמת טומאת משקין אכן קיימת בלא דין ממ"ט). והסביר את הדברים, שמה ששינו במכשירין פ"ו מ"ו שדם המת ודם הנידה נחשבים משקה ומכשירים לטומאה אינו משום שהם נחשבים בעצם כדם, אלא רק טומאתם מחשיבתם; וזאת דווקא בדם הנידה שטומאתו מדאורייתא, אבל מקור מקומו טמא הוא רק מדרבנן ולכן אינו מחשיב את המשקה. לענ"ד ביאורו לתוס' אינו מחוור, ופשט לשונם ש"דאפילו בלא מקור" וכו' לא נועד להוכיח שהדם אינו משקה, אלא להוכיח שלא טומאה זו היא שמתחדשת בדין מקור מקומו טמא. ולפי פירושו ראוי היה לתוס' להרחיב ולהסביר מדוע באמת לא נאמר שדין מקור מקומו טמא מחשיב את הדם ומוליד בו טומאת משקין.

מקור מקומו טמא

סיכום

נחלקו ראשונים בהגדרת דין "מקור מקומו טמא", לדעה הסוברת כן: רש"י סובר שהדם טמא ואף מטמא את האישה טומאת ערב משום שהוא נטמא במגעו במקור הטמא, כעין טומאת משקין הנוגעים באב הטומאה. אמנם על פי הכללים הרגילים הנוהגים בטומאת משקין אין מקום לטומאה זו, מכמה טעמים, אך כתבו תוס' שזוהי הלכה למשה מסיני, שלפיה דם הנוגע במקור נטמא ונעשה אב ומטמא את האישה טומאה קלה במגעו (ולדעת תוס' הרא"ש אפשר שאינו אלא ראשון לטומאה, ובכל זאת האישה טמאה). הרמב"ן ביאר זאת אחרת, שגזירת הכתוב היא שדם הנוצר במקור טמא בגלל יצירתו שם, ולא כטומאת מגע.

יש מקום לומר, בעיקר לשיטת הרמב"ן, שדין זה נלמד מסברה, שדם הראוי לגרום טומאת נידה - טמא כשלעצמו גם אם לא נתמלאו התנאים לטומאת שבעה לאישה. עוד ייתכן שהדבר נלמד מן הפסוק המורה על טומאת הדם, בהנחה שאם האישה טמאה שבעה - אין צורך לחדש שגם הדם טמא, והחידוש בפסוק הוא במקרה שאיננה נטמאת כנידה.

הראב"ה סובר שלדעת רש"י טומאה זו היא מדרבנן, וכך נקט בחסדי דוד בדעת הרמב"ם. ברם, מרש"י והרמב"ם עצמם משמע יותר שהטומאה מדאורייתא, וכך משתמע בסוגיית הגמ' (כב ע"א).

פרק ב: פסק הרמב"ם

1. הקושי בפסקי הרמב"ם

בהל' מטמאי משכב ומושב פ"א ה"ח כתב הרמב"ם:

דם הנידה או דם הזבה או דם היולדת מטמא בכל שהוא במגע ובמשא... וכבר ביארנו בענין איסור נידה שהמשה דמים טמאים באשה, אבל אם ראתה דם ירוק הרי הוא טהור.

פסק הרמב"ם כחכמים נגד רבי מאיר (יט ע"א), שהדם הירוק אינו מטמא כלל.

בהל' ט שם פסק:

אשה שיצא הולד מדפנה ויצא עמו דם מן הדופן הרי אותו הדם אב מאבות הטומאות כדם הנידה והלידה והזיבה, שהמקור מקומו טמא, והאשה טהורה עד שיצא ממנה דם דרך הרחם.

פסק כחכמים נגד רבי שמעון, שמקור מקומו טמא (מא ע"ב).

בהל' י-יא הביא את דינו של רבי יוחנן (מא ע"ב):

מקור שהזיע כשתי טיפי מרגליות - האשה טמאה טומאת ערב, אבל אינה נידה עד שתראה אחד מחמשה דמים המטמאין באשה. הזיעה טיפה אחת הרי האשה טהורה, שאינה אלא מחוץ למקור.

בפ"ד הט"ו כתב:

האשה שמתה ויצא ממנה דם מטמא משום כתם כדם הנידה, שהמקור מקומו טמא, אף על פי שיצא הדם אחר שמתה ואין כאן נידה הואיל וממקום טמא יצא מטמא טומאת כתמים. ואם היה בו רביעית מטמא באהל ומטמא משום כתם. פסק כתנא קמא שמקור מקומו טמא (עא ע"א), ולא כרבי יהודה.

בהל' איסורי ביאה פ"ה ה"ג פסק:

המפלת חתיכה, אף על פי שהיא אדומה, אם יש עמה דם - טמאה, ואם לאו - טהורה. ואפילו נקרעה החתיכה ונמצאת מליאה דם הרי זו טהורה, שאין זה דם נידה אלא דם חתיכה.

בהל' איסורי ביאה הנושא הנדון איננו טומאת הדם אלא דין האישה לבעלה, אך לשונו "אין זה דם נידה אלא דם חתיכה" היא כרבנן נגד ר' אליעזר (כא ע"ב), ומשמע שלא אמרינן כאן מקור מקומו טמא.

עוד כתב שם פ"ח ה"ד: "וכן אשה שראת דם מחמת מכה שיש לה במקור, אף על פי שראת בשעת וסתה - היא טהורה והדם טהור, שהוסתות מדבריהם". פסק כרבי נגד רשב"ג, שדם מכה שבמקור טהור.¹⁹

נמצא שהרמב"ם פסק בכל סוגיה כעניינה על פי כללי הפסיקה המקובלים: במחלוקות התנאים פסק כרבים נגד היחידיים (ר"א, ר"ש ורבי יהודה). במחלוקת רבי ורשב"ג פסק כרבי מחברו, בפרט כשדעת 'רבותינו' (סו ע"א) כרבי.²⁰ כמו כן הביא

19 **הבית יוסף** ב"ד סי' קפז כתב גם כן שהפוסקים פסקו כרבי, בכך שהתירו דם מכה לעניין איסורה לבעלה, אבל קשה, הרי לעניין איסורה לבעלה לכו"ע מותרת ונחלקו רק בטומאת הדם, והב"ח השיגו בזה.

20 הראשונים נחלקו בעלמא האם במחלוקת רבי ורשב"ג הלכה כרבי, כדקיי"ל שהלכה כמותו מחברו, או שמחברו דווקא הלכה כמותו ולא מאביו. הרי"ף בגיטין (כו ע"א בדפי הרי"ף) כתב בשם גאון שהלכה כרשב"ג, וכ"כ ר"ח בשבת יט ע"א, אבל דעת רש"י (סנהדרין כג ע"ב סוד"ה אפילו תימא) והרשב"ם (ב"ב קע ע"ב ד"ה א"ל) והרא"ש (מ"ק פ"ג סי' לב) שהלכה כרבי, ונחלקו בזה גם השו"ע והרמ"א באו"ח סי' תלט ס"ג, וראה בגר"א באו"ח שם ובחומ"מ סי' רצ סט"ז ובאה"ע סי' יז ס"ק קכה ובאנצ"ת ערך הלכה ציונים 672-675. הרמב"ם פסק באותה שבגיטין

מקור מקומו טמא

הרמב"ם את דברי רבי יוחנן על מקור שהזיע, שנאמרו בלא חולק בסוגיה שם. אולם צירוף הדברים יוצר לכאורה סתירה גדולה: בדם ירוק ובדם חתיכה ובדם מכה פסק שמקור מקומו טהור, ואילו בדם היוצא דרך דופן ובמקור שהזיע ובדם שיצא לאחר מיתה פסק שמקור מקומו טמא! והיה ראוי לכאורה לפסוק בכל הנושאים שמקור מקומו טמא, משום שדברי רבי יוחנן לגבי מקור שהזיע מכריעים במחלוקות התנאים.²¹

אלמלא היה הרמב"ם פוסק כרבי יוחנן במקור שהזיע, היה מקום לומר שחילק בין דם נידה שלא יצא כדרכו לבין דם אחר, ולכן בדם שיצא דרך דופן או לאחר מיתה פסק שטמא, ואילו בדם ירוק ודם מכה פסק שטהור. לפי זה מה שטיהר הרמב"ם בדם חתיכה איננו משום שזהו דם נידה שלא התקיימו בו תנאי יציאת דם (שאם כן ראוי היה לטמאו), אלא לדעתו מכיון שאין דרכה של אישה לראות דם בחתיכה אין זה בגדר דם נידה כלל, וסברת ר"א שמקור מקומו טמא היא שאפילו מה שאינו דם כלל מטמא משום מקור מקומו טמא. ברם, הפסק כרבי יוחנן, שאפילו מקור שהזיע דם לבן הרי זה טמא, מקלקל את השורה. באחרונים דנו בהרחבה ביישוב פסקי הרמב"ם בדרכים שונות.

כר"ף, אבל בעלמא פסק כרבי בכל מקום שאין הכרעת אמוראים כרשב"ג (שבת יט ע"א - הל' שבת פכ"ד ה"ו; ערובין לב ע"א - מעשר פ"י ה"י; פסחים י ע"א - חמץ ומצה פ"ב ה"א; גיטין כב ע"א - תרומות פ"א ה"ד; גיטין מז ע"ב - תרומות פ"א ה"כ, נידה ס ע"א - איסור"ב פ"ט הכ"ט; וצ"ע בהל' תרומות פ"א ה"ט"ו, עיי"ש). וכן נראה בדעת הרשב"א, ראה בדבריו בגיטין נב ע"א, ובההיא דנידה ס ע"א פסק כרשב"ג משום שכתמים דרבנן (תורת הבית ב"ז ש"ד, מהדו' מוסד הרב קוק עמ' רג). ובנידון דידן, שדעת "רבתינו" בברייתא בסו ע"א כרבי, ודאי יש לפסוק כמותו.

ויש להעיר ש'רבתינו' איננו כינוי קבוע לחכמים מסוימים, אלא כל דור קורא את חכמי הדור שלפניו 'רבתינו'. בתוספתא בדמאי פ"ה הכ"ו "רבתינו" הם רבן גמליאל ורבי עקיבא, בתוספתא בשביעית פ"ד ה"ט"ו נאמר "רבתינו נמנו עליו באושא", בתוספתא בנידה פ"ד ה"ג נזכרים "רבתינו" אחרי רשב"ג, בגמרא בברכות סג ע"ב נאמר "כשנכנסו רבתינו לכרם ביבנה" והכוונה לרבי יהודה וחבריו (וכן בשבת לג ע"ב וקלח ע"ב), בפסחים טו ע"א "אמר רבי יוסי: כשהעידו רבתינו" על עדות רבי חנינא סגן הכהנים ורבי עקיבא, ובכתובות ב ע"ב "מאן רבתינו? בי דינא דשרו משחא", דהיינו רבי יהודה נשיאה.

וכן סתם משנה בעא ע"א על דם לאחר מיתה, אבל יש לומר שמאידך סתם משנה לגבי דם ירוק (יט ע"א) שמקור מקומו טהור, וראה להלן.

2. תירוץ הנודע ביהודה

הנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' צז) מאריך להסביר את שיטת הרמב"ם, ועיקר דבריו שהרמב"ם פסק בכל הסוגיות הללו שמקור מקומו טמא, אולם יש חילוק בין דם נידה ממש לבין שאר דמים שבמקור: דם נידה ממש, אלא שיצא באופן שאיננו גורם טומאת נידה, הוא אב הטומאה לעולם, ואין הטומאה פוקעת ממנו. לעומת זאת שאר משקים היוצאים מן המקור טמאים ומטמאים רק בזמן היותם נוגעים במקור, וכשפרשו ממנו - נטהרו, וזהו "מקור מקומו טמא". גם הם גורמים לאישה טומאת ערב, מפני שכאשר יצאו ל"בית החיצון" הם עדיין נוגעים במקור מבחון, ומטמאים את האישה במגעם (כי אמנם הבית החיצון הוא בית הסתרים, שבדרך כלל אין בו טומאת מגע, אך הלכות "מקור מקומו טמא" הן הלכה למשה מסיני). אולם לאחר מכן, כשיפרשו לגמרי מן המקור - נטהרו.

לפיכך דם ירוק שפורש מן האישה, אם היא נידה - אין בו שום נפקא מינה, כי אינו גורם לה טומאת ערב, שהרי היא טמאה ממילא, וגם אינו מטמא שום דבר אחר שיצא, כי כבר פרש מן המקור. הרמב"ם כתב שדם ירוק טהור לגבי דם היוצא מן הנידה בלבד, שעליו הוא מדבר בהל' מטמאי משכב ומושב פ"א ה"ח. במקור שהזיע הרמב"ם כותב שהאישה נטמאה, אבל לא כתב שטיפי המרגליות הן אב הטומאה, כי אחר שפרשו נטהרו. כמו כן דם מכה נטהר בפרישתו ומטמא את האישה טומאת ערב, ומה שכתב הרמב"ם בהל' איסורי ביאה שדם מכה טהור והאישה טהורה - כוונתו שאינו מטמא אותה טומאת נידה, שהיא הנושא הנדון בהלכות איסורי ביאה, אבל אכן טמאה טומאת ערב, ו"הדם טהור" פירושו שאינו אב הטומאה אחרי צאתו. לעומת זאת דם נידה שיצא דרך הדופן נשאר אב הטומאה אחר צאתו, וכן דם שיצא לאחר מיתה, ועליהם אומר הרמב"ם שהם אב הטומאה.

לענ"ד ביאורו דחוק ומוקשה, מכמה טעמים:

1. הלשון "מקור מקומו טמא" אין משמעה כדבריו, אלא ההדגשה על מקומו באה לומר שלא רק הדם טמא אלא עצם המקום. הדגשה זו חשובה במיוחד לגבי דמים שלא נוצרו במקור אלא רק עברו דרכו (כגון דם מכה שבמקור), ועל זה לא מספיק לומר "מקור טמא". לעומת זאת, לפירושו ראוי היה לומר "מקור במקומו טמא".

מקור מקומו טמא

2. ההלכה למשה מסיני תמוהה מאוד, שדבר טמא יהפוך לטהור בפרישתו מן המקור.²² וגם אם כן, מסתבר שלא המגע במקור הוא הקובע אלא ההימצאות בו, ואם כן תמוה שדבר שיצא מן המקור אבל נוגע בו מבחוץ עדיין טמא.

3. לשון הגמרא (טז ע"א, לגבי דם מכה): "רשב"ג סבר אשה טהורה ודם טמא", וכן (כב ע"א, לגבי דם בחתיכה): "דר"א סבר אשה טהורה ודם טמא" אין משמעה כדברי הנודע ביהודה, כי על פי דבריו הנפקא מינה היחידה בטומאת דם זה היא טומאת הערב של האישה.²³ וקשה לפרש "אשה טהורה" מטומאת נידה בלבד, כאשר "דם טמא" אינו אלא לעניין טומאתה. גם לשון הברייתא (סו ע"א): "דם מכה הבא מן המקור טמא" משמעה שגם בפרישתו הוא טמא ככל טומאת דם.

4. ביאורו לרמב"ם בהל' איסורי ביאה קשה, משום שהרמב"ם מביא את המקרה שעליו נחלקו רבי ורשב"ג, דם מכה שבמקור, ועליו הוא אומר "היא טהורה והדם טהור", ונראה ברור שפוסק כרבי. אילו היה פוסק כרשב"ג, היה צריך להביא את המקרה הזה בהל' מטמאי משכב ומושב ולומר שהדם מטמא את האישה טומאת ערב. וכן לגבי מחלוקת ר"א ות"ק, נראה מלשון הרמב"ם שפסק כת"ק, כאמור.

3. תירוץ הסדרי טהרה

הסדרי טהרה (יו"ד סי' קפח סק"ד) מסביר שהרמב"ם פוסק בחלק מהסוגיות שמקור מקומו טמא ובחלקן שמקורו טהור: דם שנברא במקור - טמא, ואילו דם מכה, שלא נברא במקור, טהור (וכן כתב בשו"ת אבני מילואים סי' כג). דין דם ירוק אינו מתאים לחילוק זה, שהרי הוא נולד במקור והרמב"ם מטהרו, והסד"ט מסביר שהקולא בו היא

---

22 מצאנו כעין זה בירושלמי בחגיגה (פ"ג ה"א) שמשקה בי מטבחיא וכן משקה בית הצביעה טהורים במקומם וטמאים כשיצאו ממקומם (מחמת אותה טומאה שנגעה בהם בפנים), ואף שבים ונטהרים כשנכנסו שנית לעזרה, אבל אין בדוגמה זו כדי להוציא את העניין מכלל חידוש גדול. בפרט שבית הצביעה הוא דין דרבנן, ואפשר שגם דין משקה בי מטבחיא (עיין פסחים יז ע"ב). ובשלמא אם היינו מוצאים כך בפירוש - "אם הלכה היא נקבל", אבל מכיוון שבגמרא הדברים אינם מפורשים, והרמב"ם היה צריך להבין כך מדעתו, קשה לתלות בו שהבין את ההלכה למשה מסיני באופן שיש בו זריות גדולות. גם יש להעיר, שהרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה מנה את כל ההלכות למשה מסיני, ולא הזכיר עניין זה של מקור מקומו טמא.

23 סוגיית דם שבחתיכה איננה מוזכרת בתשובת הנוב"י, ואפשר שלדעתו יש להשוותו לדם נידה רגיל שיצא דרך דופן או לאחר מיתה, ראה בפרק הקודם. אולם לשון הרמב"ם עצמו (הל' איסור"ב פ"ה ה"ג) "שאין זה דם נידה אלא דם חתיכה" משמעה שזה כדם מכה וכמקור שהזיע טיפי מרגליות.

מטעם מיוחד, שאף על פי שהוא יוצא לפעמים מן המקור - יש לתלות יותר שהוא בא ממקום אחר, ולכן הוא טהור.

גם ביאור זה קשה לענ"ד: 1. מלשון הרמב"ם משמע להיפך, שהדבר ברור שגם דם הירוק בא מן המקור ובכל זאת הוא טהור, שכן כתב (הל' מטמאי מו"מ פ"א ה"ח): "וכבר ביארנו בענין איסור נידה שחמשה דמים טמאים באשה, אבל אם ראתה דם ירוק הרי הוא טהור", ומשמע שהוא טהור מאותו טעם שאינו מטמא טומאת נידה, והיינו מה שכתב בהל' איסורי ביאה (פ"ה, הל' ו-ז): "לא כל משקה היוצא מן החדר מטמא אלא הדם בלבד... לפיכך אם שתת מן הרחם לובן או משקה ירוק, אע"פ שסמיכתו כדם הואיל ואין מראיו מראה דם הרי זה טהור". 2. לגבי מקור שהזיע, שדינו שאם יצאה ממנו טיפה אחת בלבד הרי היא טהורה, כתב הרמב"ם (הל' מטמאי מו"מ פ"א ה"י) את טעם הדבר, "שאינה אלא מחוץ למקור", ולדברי הסד"ט היה לו לכתוב זאת כבר בהל' ח לגבי דם ירוק. 3. מדברי רבי מאיר במשנה "אם אינו מטמא משום כתם יטמא משום משקה" משמע בבירור שנחלק עם חכמים על אותו דם ירוק שהוזכר לפני כן במשנה, שאותו טימא עקביא משום כתם. נמצא שגם בדם ירוק שידוע בוודאי שהוא בא מן המקור טיהרו רבנן דר' מאיר לגמרי, והרמב"ם בפירושו למשנה פוסק כמותם. 4. על פי הסד"ט היה הרמב"ם צריך לטמא בדם חתיכה, מאחר שנברא במקור, ומלשון הרמב"ם בהל' איסורי ביאה "שאינן זה דם נידה אלא דם חתיכה" משמע שהוא טהור, כאמור (והסד"ט אינו מזכיר הלכה זו).

4. שיטת המאירי²⁴

המאירי בדבריו על אודות מקור מקומו טמא אינו מזכיר במפורש את הרמב"ם, אבל נראה בעליל שבפסקיו הלך בעקבות הרמב"ם, ויש ללמוד ממנו כיצד הבין את שיטתו ויישב את הסתירות בה.

בסוגיית דם מכה שבמקור (טז ע"א) פסק: "הרואה דם מחמת מכה, אפילו היתה המכה במקור - טהורה מכלום... ודם יוצא מן המכה דרך המקור שהוא טהור, ואין עברתו דרך המקור מטמאתו, שאף על פי שדם המקור טמא - אין מקומו טמא לטמא דם טהור העובר דרך בו". וכן לגבי דם שבחתיכה (כב ע"א): "וכבר ביארנו בפרק שני שהדם מקומו טהור ודם טהור העובר דרך בו אינו טמא לטמא האשה טומאת ערב".

---

24 כתבתיו לאחר האחרונים הנ"ל מפני שלא נדפס בימיהם, וגם מחברים שונים שהלכו בשיטת המאירי, כדלהלן, לא ציינו לדבריו בעניין זה.

מקור מקומו טמא

ובדם הירוק (יט ע"א): "דם הירוק שטיהרנו... אף אם היתה נידה, שנמצאו רוקה ומי רגליה טמאין... דם הירוק מיהא טהור".

לעומת זאת לגבי דם היוצא דרך דופן (מא ע"ב) פסק: "אף על פי שהאשה טהורה, הואיל ולא יצא דם דרך רחם... הדם עצמו מטמא כדם הנידה, מפני שדרך מקור היא יוצאת והמקור מקומו טמא". וכן לגבי דם היוצא לאחר מיתה (עא ע"א): "הדם מטמא משום כתם, רצונו לומר לטמא בכל שהו במגע ומשא... ואפילו מתה כשיצא, שהרי מכל מקום עבר דרך מקור והמקור מקומו טמא".

נראה בבירור מלשונותיו שדעתו לחלק בין דם מארבעת מיני הדמים המטמאים שיצא באופן שאינו גורם טומאת נידה, ובו אמרין מקור מקומו טמא, לבין "דם טהור", כלשונו, כלומר שאינו מארבעת הדמים המטמאים טומאת נידה, שבו הלכה שמקור מקומו טהור (ולא כנודע ביהודה והסדרי טהרה, שטימאו גם באופן זה, כל אחד כשיטתו).

כאמור, הקושי כנגד חילוק זה הוא מקור שהזיע כשני טיפי מרגליות (מא ע"ב), שהוא נוזל שאינו ממראות הדמים המטמאים ובכל זאת טמא. והנה בעניינינו כתב המאירי דבר מיוחדש:

מקור האשה, רצונו לומר חתיכת הבשר שהדם מתהווה בתוכה, שנעקר ונפל לארץ - האשה טמאה בו טומאת ערב, מצד שנגעה במקור. וכן מקור שהזיע כשני טיפי מרגליות, רצונו לומר דם לבן כעין מרגלית, טמאה בהן טומאת ערב, ואף על פי שאין דם לבן מטמא משום נידה כמו שביארנו בחמישה מראות הדמים המטמאין בפרק שני, **שדין כדין המקור**. אבל אם לא הזיע אלא טיפה אחת - טהורה מכלום, שלא מן המקור היה אלא מחוצה לו.

המאירי אינו מזכיר כאן את המושג "מקור מקומו טמא", כפירוש רש"י, אלא אומר **שטיפים כמרגלית מזיעת המקור דינן כמקור שנפל**. פירוש הדברים: דם היוצא מן המקור אינו אלא "עובר דרך המקור", כלשונו כמה פעמים, ואילו "זיעת המקור" היא הפרשה מגוף המקור עצמו, ולכן דינה כבשר המקור שיצא. נראה שכך הבין המאירי מן הרמב"ם (הל' מטמאי מו"מ פ"א ה"י), שהסמיק את ההלכה של מקור שהזיע להלכה של מקור שנפל. ממילא, אין כל סתירה עקרונית בין דין דם ירוק או לבן, שטהור, לבין מקור שהזיע, שטמא, אלא שעדיין הדברים טעונים הגדרה, כיצד נדע מהו "מקור שהזיע", ועל כך ראה עוד להלן פרק ז ובנספח למאמר, סעיף 6.

כדעה זו נקטו חבל אחרונים מדעת עצמם, וחילקו בשיטת הרמב"ם בין דמים אדומים שלא גרמו טומאת נידה מסיבות שונות לבין דם ירוק ולבן, ואת דין מקור

הרב עזריה אריאל

שהזיע ביארו כאמור, שזוהי זיעה מבשר המקור עצמו, ודינה כמקור שנפל.²⁵

5. שיטת ראשונים אחרים

הראב"ה (תשובות וביאורי סוגיות, סימן תתקצד) כתב: "ואע"פ שדרך המקור בא, **קיימא לן מקור מקומו טהור**, ופולוגתא היא בפרק כל היד (טז ע"א) ובריש פרק המפלת (כב ע"א)". מסתימת לשונו משתמע שדעתו לפסוק כך בכל הסוגיות שדנות בעניין זה; ובדוחק יש להעמידו כדעת הרמב"ם, שמה שפסק מקור מקומו טהור הוא רק בסוגיות שהזכיר, בדם מכה ודם חתיכה, אך לא ביוצא דופן ובדם לאחר מיתה. כמו כן יש לדון על הריטב"א (נידה סו ע"א), שכתב: "וטעמיה דרבי משום דסבר מקור מקומו טהור, והילכתא כוותיה".

גם בסמ"ג (עשין רמ-רמג) משמע שפסק מקור מקומו טהור: הסמ"ג כתב את הדין שדם הנידה מטמא לח ויבש, ומאיךך את ההלכה שדם מכה טהור (ומשמע להדיא מדבריו שזה גם לעניין טהרות, עיין שם בכל דבריו על טומאת מעת לעת). הסמ"ג אף העתיק כמה הלכות מן הרמב"ם בהל' מטמאי משכב ומושב פרק א, ולא הביא את ההלכות לגבי מקור מקומו טמא. אפשר גם שזוהי דעת רבנו יונה והרשב"א, ראה בפרק הבא.

באחרונים, לעומת זאת, התקבלה הדעה שקיימא לן מקור מקומו טמא.²⁶

---

25 שו"ת **שערי צדק** (פאנט) י"ד סי' קכח; **אהבת חסד**, לר' אברהם לנדא מצ'כנוב, בחידושו לנידה מא ע"ב; שו"ת **תפארת צבי** (לר' צדוק הכהן מלובלין) חלק י"ד הלכות נידה סי' א אות ט-י; **נתיבות חיים** (קורב) ח"א סי' מז; שו"ת **שבט הלוי** ח"ב סי' פ (והזכיר את המאירי בנידה טז ע"א, שכן משמע מדבריו). גם בשו"ת **תשובה מאהבה** (ח"א סי' קמח) חילק כך, אבל לא התייחס למקור שהזיע.

בצפנת פענח (ויקרא עמ' קלג) הסביר בדעת הרמב"ם שבטומאת נידה בעינן ראייה, דהיינו פתיחת המקור והעורקים, אבל מקור שהזיע אינה ראייה. לפי זה מדובר במקור שהזיע אחד מחמשת דמים המטמאים, ובכל זאת אין כאן אלא טומאת ערב משום מקור מקומו טמא, והוא הדין כשיחתוך במקור ועל ידי זה יישפך הדם. ואיני מבין איך אפשר להסביר כך את הגמרא והרמב"ם, שחילקו בפירוש בין מקור שהזיע לבין חמישה מיני דמים.

ישנם הסברים נוספים לדעת הרמב"ם, ראה **במי נפתוח** אמנה מד, ג, **חסדי דוד** נידה פ"ט ה"ו הנ"ל הערה 17 **וערוך השולחן העתיד** סי' קז סעיפים ד-י (וערוה"ש י"ד סי' קצד סל"ט).

26 נודע ביהודה מהדו"ק י"ד סי' נז, שו"ת רעק"א מהדו"ק סי' סב, **חוות דעת** סי' קצו סק"ג, **חתם סופר** נידה כב ע"א, ועוד רבים.

מקור מקומו טמא

פרק ג: דמים מיוחדים: דם טוהר, דם קושי, ודם בלא הרגשה

דם טוהר

במשנה בנידה (לד ע"א) נאמר: "דם היולדת שלא טבלה (בין ימי טומאתה לימי הטוהר), בית שמאי אומרים: כרוקה וכמימי רגליה (המטמא לח ולא יבש); ובית הלל אומרים: מטמא לח ויבש (כדם נידה)". מן המשנה מוכח שאם טבלה - הכל מודים שדמה אינו מטמא. הרשב"א (לה ע"ב ד"ה מיתבי) כתב על כך: "וכולי עלמא (ב"ש וב"ה) בשטבלה - אינו מטמא כלל, ודלא כרשב"ג דאמר מקור מקומו טמא, וכן כתב רבנו הרב יונה זצ"ל". לדעת רבנו יונה והרשב"א, למאן דאמר מקור מקומו טמא גם דם טוהר הוא אב הטומאה, ונמצא שב"ש וב"ה חולקים על רשב"ג.

סברה זו מחודשת, שכן היה מקום לומר שגזרת הכתוב על ימי הטוהר "תשב על דמי טהרה" באה לאפוקי גם מטומאת המקור. וכך נראה בדעת הרמב"ם, שפסק שמקור מקומו טמא (על כל פנים בדם מארבעה מראות הדמים, ראה בפרק הקודם), ובכל זאת פסק שדם טוהר טהור לגמרי (הל' מטמאי מו"מ פ"ה הל' ג-ה).

כדברי הרמב"ם ניתן להבין גם מתוס' (לו ע"ב ד"ה הלכתא, המתחיל בעמ' א). דעת לוי (לה ע"ב) היא שדם טוהר נובע ממעיין שונה מזה של ימי טומאתה, ובתום ימי הטומאה נסתם המעיין של הדם הטמא, וזו הסיבה לטהרת דם הטוהר. תוס' מקשים על לוי מן האמור בבביתא בבכורות (מו ע"ב), שגירת שילדה ואחר כך נתגיירה - אין לה ימי טומאה וטהרה; ולמה לא יהיו לה ימי טהרה, אם המעיין הטמא סתום? ותירצו (בתירוצם השני): "אף על גב דשני מעיינות הן יש לטמא הדם, דמן המקור קאתי, אלא דוקא במקום שהתורה מטהרתו". לכאורה כוונתם כך: גם לדעת לוי המעיין של ימי הטוהר ראוי לטמא, בגלל דין מקור מקומו טמא, אלא שהתורה טיהרה אותו מגזרת הכתוב, והיתר זה לא נאמר בגיורת, שבשעת לידתה היתה גויה.²⁷ על פי הבנה זו בדברי תוס', לדעתם דין דם טוהר מבטל את "מקור מקומו טמא".²⁸

---

27 כך פירש החתם סופר (י"ד סי' קנד) את תוס', על פי דקדוק המילים: "יש לטמא הדם דמן המקור קאתי". לפי דרך זו, הברייתא בבכורות אינה מתכוונת לומר שהגירת עצמה טמאה נידה, אלא שדמה טמא כדן מקור מקומו טמא.

הר"ן הביא את תירוץ תוס' בלשון זו: "דאפילו ללוי דאמר שני מעיינות הן, לא טיהרה (תורת) [תורה] מעיין זה אלא ביולדת, וזו כיון שאין לה דין לידה - אף אותו מעיין טמא הוא". נראה שפירש את תוס' אחרת: גם לדעת לוי המעיין הטהור ראוי לטמא ממש כמו המעיין הטמא (ולא רק מדין "מקור מקומו טמא"), מפני שגם הוא נובע מן המקור כמותו, ואינו כדם העלייה. הוא

כדברי בית שמאי ובית הלל, שדם טוהר טהור לגמרי, יוצא גם ממקומות אחרים במשנה ובגמרא. במשנה בפרק עשירי (עא ע"ב) מפורש: "ואם נפל מרוקה ומדם טהרה על ככר של תרומה שהוא טהור" (אך גם שם אלו דברי ב"ש וב"ה). וכן במשנה בפרק ראשון (יא ע"א): "אע"פ שאמרו דיה שעתה צריכה להיות בודקת, חוץ מן הנידה והיושבת על דם טהור", כי אין נפקא מינה בבדיקתה, וגם אם תראה דם - טהורה; והרי בדיקות אלו נועדו לטהרות, ולא רק לבעלה (עיין בגמרא ד ע"ב ויא ע"ב), ומכאן שהיא טהורה לגמרי!

כמו כן איתא בגמרא (מב ע"א): "תנו רבנן: הנידה והזבה והשומרת יום כנגד יום והיולדת כולן מטמאות בפנים כבחוף". הגמרא מסבירה לגבי יולדת: "לא צריכה שירדה לטבול מטומאה לטהרה (במלאות שבוע ללידת בן או שבועיים ללידת בת), וכי הא דאמר ר' זירא אמר רב חייא בר אשי אמר רב: יולדת שירדה לטבול מטומאה

טהור מלטמא כנידה רק מפני גזרת הכתוב שיהיה טהור, וגזרה זו לא נאמרה בגויה. לפי זה, בין לדעת רב (הסובר "מעין אחד הוא, התורה טמאתו והתורה טהרתו") ובין לדעת לוי הטהרה בימי הטהרה היא גזרת הכתוב, אלא שאליבא דרב הגזירה היא על הימים, ואילו אליבא דלוי אלו שני מעיינות, והגזירה היא על המעיין השני שיהיה טהור (החת"ס שם הביא את דברי הר"ן ולדעתו גם הר"ן פירש את תוס' כמוהו, ולענ"ד יש להשיב על דבריו, ואכמ"ל). כפירוש זה ניתן לדקדק מתוס', שאומרים בתירוץ הראשון: "וי"ל דאין נותנין לה ימי טהרה איכא לאוקמי לענין...", ובתירוץ השני לא נאמר: "איכא לאוקמי לענין טומאת הדם", ומשמע שאין זו אוקימתא, אלא תירוץ זה משאיר את הברייתא בבכורות כפשטה, שאין לה ימי טומאה וטהרה כלל.

יש לדון על דעת רש"י בזה, שמשמע ממנו כדעת הרשב"א. רש"י כותב לגבי דעת ב"ש על דם טהור של מצורעת (לד ע"א ד"ה ודם): "ואע"ג דמעיינות מצורעת כגון רוקה ומי רגליה הוי אב הטומאה... אפ"ה דם טהור שלה טהור **דלאו מעיין הוא** דדומיא דרוק בעינין". וכן לגבי יולדת שלא טבלה (ד"ה ב"ש אומרים): "ודמה נמי אע"ג דדם טהור הוא לב"ש כדאמר בגמ' דביומי תלא רחמנא והא מלו, **ומשום מעיין נמי ליכא לטמוי דהא אין מתעגל ויוצא**, אפילו הכי רבנן גזור עליה". מבואר מדבריו שגזרת הכתוב שבימי טהרה זהו דם טהור מפקיעה רק מדין דם הנידה, שמטמא לח ויבש, אבל לא מדין מעיינות, אילו היה זה מעיין. על פי זה אפשר שגזירת הכתוב גם אינה מבטלת את דין "מקור מקומו טמא". אבל ייתכן לחלק, שדין מעיינות המצורע הוא דין נפרד מטומאת דם הנידה, ולכן אינו בכלל גזרת הכתוב שדמיה טהורים, מה שאין כן דין מקור מקומו טמא, ששייך לטומאת דם הנידה בעלמא. ועוד, שדין מקור מקומו טמא הוא תמידי, ולכן על כרחנו אם התורה טיהרה לגמרי את דם היולדת הרי ביטלה בזה גם את דין מקור מקומו טמא; אבל דין מעיינות המצורע ומעיינות היולדת אינו מתנגש בהכרח עם דין ימי טהרה, אלא זוהי התנגשות מקרית (כאשר היולדת מצורעת, או כאשר לא טבלה בסוף ימי טומאתה), ואם כן אין הוכחה שכשהתורה טיהרה את דם טהור נכלל בזה ביטול דין מעיינות. לפיכך רש"י נצרך לומר שהדם אינו מעיין כלל.

מקור מקומו טמא

לטהרה ונעקר ממנה דם, בירידה - טמאה, בעלייה - טהורה". פירוש: הדם שנעקר ממנה בירידתה למקווה הוא דם טמא, ואף על פי שנטהרה מטומאת יולדת - הדם חוזר ומטמא אותה במגעו טומאת ערב; ואם נעקר בעלייתה הרי זה דם טהור, והיא טהורה לגמרי.

לדעת רבנו יונה והרשב"א צריך לומר שהמשניות הנ"ל וסוגיה זו הולכות לפי השיטה שמקור מקומו טהור. ממילא מסתבר שהם יפסקו כדעה זו.

לענ"ד קשה לומר שרשב"ג חולק על בית שמאי ובית הלל, וגם קשה לומר שיש משניות שסותמות שמקור מקומו טהור נגד מה שפירש זעירי במשנה בפרק עשירי (עא ע"א) שלדעת ת"ק מקור מקומו טמא (אך ראה להלן פרק ו). עוד יש להקשות על הרשב"א מהגמרא בנידה (יא ע"ב), המקשה על המשנה "צריכה להיות בודקת חוץ מן הנידה והיושבת על דם טהור" - "אי יושבת מאי למימרא?!", כלומר, פשיטא שהיושבת על דם טהור אינה צריכה בדיקה! והרי לשיטת הרשב"א יש בזה חידוש, שמקור מקומו טהור!

מסתבר אם כן כדעת הרמב"ם, שדם טהור טהור לכולי עלמא מגזרת הכתוב.²⁹

דם קושי

"דם קושי" הוא דם היוצא מן האשה בימים הסמוכים ללידתה, כתוצאה מקושי הלידה. דם זה אינו גורם טומאת זיבה (המחייבת שבעה נקיים וקרבו), כפי שהגמרא בנידה (לו ע"ב) לומדת מפסוקים שונים.

נחלקו אמוראים (שם) בשאלה האם דם קושי הבא בימים הראויים לזיבה מטמא על כל פנים טומאת נידה. דעת רב שהמקשה בימי זיבה דינה כנידה לאותו יום, ודעת רבי יצחק ש"המקשה אינה כלום", וכן דעת רבא, ותניא נמי הכי: "בימי נידה - נידה, בימי זיבה - טהורה" (וכן פסק הרמב"ם בהל' איסורי ביאה פ"ז ה"א).

יש לדון לדעה זו שבימי זיבה טהורה, מה דין הדם למאן דאמר מקור מקומו טמא, ודנו אחרונים בדבר.³⁰ דין זה אינו תלוי בהכרח בדין דם טהור: גם לשיטת הראשונים

---

²⁹ **בחזון איש** י"ד ס' קכ סק"ב הסתפק בדין דם טהור וצידד שלמ"ד מקור מקומו טמא הרי הוא טמא. **וביביע אומר** ח"ד י"ד ס' יב אות טו סיכם דעות האחרונים, וכן **בטהרת הבית** ח"ב עמ' כד, והכרעתו שבימי טהור לכו"ע מקורו טהור, אבל לא הזכיר דעת הרשב"א בזה.

המטהרת לגמרי את דם הטוהר, הרי זה משום שהתורה אומרת בפירוש "דמי טהרה". אבל בדם קושי התורה לא אומרת שהוא טהור, אלא שאין בו דין דם זיבה, ולפיכך נראה שאין יסוד לטהרו מטומאת המקור.³¹ לא רק מצורת הלימוד נראה כך, אלא גם מסברה: טומאת הנידה איננה נובעת מחולי, כי זוהי דרך העולם, ואילו טומאת זיבה נובעת מחולי. מסתבר שהתורה טיהרה את דם הקושי בימי זיבה משום שדם זה אינו חולי, ולכן לא טיהרה אותו בימי נידה. ומכיון שגם דין מקור מקומו טמא איננו נובע מחולי - אין סיבה שדם הקושי יופקע מדין זה.

אולם בגמרא משמע שדם קושי טהור לגמרי. ראשית, מלשונו של רבי יצחק הנ"ל, "המקשה אינה כלום". עוד נראה כך מהגמרא (לז ע"א): "בעי רבא: קושי מהו שתסתור בזיבה? דבר המטמא סותר, והאי נמי מטמא בימי נידה הוא; או דילמא דבר הגורם סותר, והאי לאו גורם הוא", ומשמע שבימי זיבה אינו מטמא כלל. יותר ברור הדבר בהמשך: "תא שמע דתני אבוה דרבי אבין: מה גרם לו זובו? שבעה, לפיכך סותר שבעה. מה גרם לו קריו? יום אחד, לפיכך סותר יום אחד... אלא לאו, דבר הגורם - סותר, דבר שאינו גורם - אינו סותר, שמע מינה". משמע שדם קושי אינו גורם אפילו טומאת יום אחד כבעל קרי.³²

30 בסדרי טהרה סי' קצד סק"ד (ד"ה ובדברי הר"ן) דייק מהר"ן שדם הקושי טהור, ותמה מאי שנא מדם בלא הרגשה, שטמא, ראה להלן הערה 35. החזו"א י"ד סי' קכ סק"ב צידד שדם הקושי טמא.

31 הדבר תלוי בדרשות השונות שמהן נלמד דין זה (בגמרא לו ע"ב): הגמרא מביאה ברייתא הלומדת זאת מ"כי יזוב זוב דמה" (ויקרא ט"ו, כה) - דמה מחמת עצמה, ולא מחמת ולד. הגמרא מקשה על דרשה זו, ומביאה דרשה משלימה מ"וטמאה שבועיים כנידתה" (ויקרא י"ב, ה) - ולא כזיבתה. דרשות אלה הן על דרך השלילה, שבדם הקושי אין טומאת זיבה. לעומת זאת ריש לקיש דורש מ"תשב על דמי טהרה" (ויקרא שם) - יש לך ישיבה אחרת שהיא כזו, לרבות קושי בימי זיבה שטהור כדם טוהר. על פי דרכו, יש כאן אמירה חיובית שהדם טהור, ואם כן לדעה שבדם טוהר לא אמרינן מקור מקומו טמא - הוא הדין לדם קושי; אלא שהגמרא דוחה דרשה זו של ריש לקיש.

32 נקודה זו תלויה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (איסור"ב פ"ז ה"י): לדעת הרמב"ם דם הקושי אינו סותר אפילו יומו, ואילו הראב"ד סובר שיום זה אינו עולה לספירה, וכן דעת רבנו יונה והרמב"ן והרשב"א בנידה שם, עיי"ש. אמנם גם הם כתבו שדם קושי אינו מטמא כלל, ובכל זאת אינו עולה לספירה, דומיא דדם טוהר, שאף שטהור לגמרי - אינו עולה (כמ"ש בנידה לה סוע"ב). נמצא שגם לדעתם דם קושי טהור לגמרי, אבל פירשו את הגמ' שבדבר הגורם טומאת שבעה - סותר שבעה, ומה שאינו גורם שבעה - אינו סותר שבעה, ואין כוונת הגמרא לומר שדם קושי אינו סותר אפילו יומו משום שאינו גורם אפילו יומו.

מקור מקומו טמא

כמו כן יש לדקדק מלשון הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פ"ז ה"א): "אפילו היה הדם שותת ויורד עם החבלים והצער ארבעה עשר יום קודם שתלד - הרי זה דם קושי וטהור". וכן שם בפ"ה ה"ה: "דם הבא מן החדר - כולו טמא, חוץ מדם טוהר, שהתורה טיהרתו, ודם קושי כמו שיתבאר".

בגמרא ייתכן לומר שסוגיות אלו הולכות למאן דאמר מקור מקומו טהור, אבל הרמב"ם הרי פסק שמקומו טמא (על כל פנים בארבעת מראות הדמים, כנ"ל בפרק ב), ובכל זאת נקט כאן לשונות המורים שדם הקושי טהור לגמרי.³³

הרשב"א (נידה לז ע"א), לעומת זאת, כתב שלמאן דאמר מקור מקומו טמא דם הקושי טמא, אם כי עמד על כך ש"לא הוזכרה טומאתו בשום מקום".

דם בלא הרגשה

קיימא לן (נידה נז ע"ב) שדם שיצא ללא הרגשה אינו מטמא טומאת נידה מדאורייתא, על פי הכתוב: "בבשרה - עד שתרגיש בבשרה", ויש לדון האם הוא מטמא טומאת ערב כאב הטומאה. רבי עקיבא איגר (בש"ת, סי' סב) מחדש שדם זה אכן מטמא ואפילו למאן דאמר מקור מקומו טהור.³⁴ נראה שטעמו של רעק"א הוא שמסתבר שהתנאי של הרגשה עניינו שבטומאת נידה בעינן ראייה, וקשר בין האישה לדם, ואילו טומאת הדם עצמו איננה שייכת לגדר ראייה, ולכן אין צורך בהרגשה. אבל ייתכן לומר אחרת, שלמ"ד מקור מקומו טהור טומאת הדם איננה כלל דבר העומד בפני עצמו, אלא

---

³³ הרמב"ם כותב בהל' איסורי"ב לשון "דם טהור" על דם ירוק ולבן (פ"ה ה"ו), וכן על דם אדום שאיננו מארבעת המראות המטמאים (פ"ה ה"ט-י). על פי ביאורי הנודע ביהודה והסד"ט לשיטת הרמב"ם (הנ"ל בפרק ב) על כרחך צריך לומר שבהל' איסורי ביאה הרמב"ם לא דקדק בלשונו, ואין כוונתו לטהרת הדם אלא לטהרת האישה לבעלה. אולם על פי שיטת המאירי הנ"ל דברי הרמב"ם מודקקים היטב.

³⁴ כדבריו כתב גם באגרות משה (חיו"ד ח"ד סי' יד), והוכיח זאת ע"פ סברת הנוב"י (מהד"ק יו"ד סי' נב), שהקשה למה לא הקלו בכתמים משום ספק דרבנן לקולא, שהרי לא הרגישה וגם ספק אם הכתם ממנה, ותירץ שמכיוון שהדם טמא מדאורייתא בלא הרגשה, ולעניין טומאת הדם הרי זה ספק דאורייתא - לא חילקו חכמים בין טומאת הדם לטומאת האישה וגזרו גם טומאת נידה. הנוב"י עצמו כתב זאת רק למ"ד מקור מקומו טמא, עיי"ש, אבל האג"מ אומר שמכיוון שעל כרחנו מאן דאמר מקור מקומו טהור איננו חולק על דין כתמים - צ"ל שגם לדעתו טומאת הדם מדאורייתא גם בלא הרגשה. ברם, קשה לבנות יסוד ולהוליד דין חדש מכוח קושיה זו של הנוב"י, שכן מצינו שהחמירו חכמים לפעמים גם בספקות דרבנן. ועוד, שאין זה ספק גמור, שהרי האישה רשאית לתלות את הכתם בכל דבר שיכולה לתלות, ומכיוון שכאן לא מצאה במה לתלות - הרי זה רוב שבא מגופה.

נובעת מכך שדם זה מטמא את האישה טומאת נידה (ראה לעיל פרק א), ולפי טעם זה רק דם הבא בהרגשה הוא אב הטומאה.

ראיה לדבר מהגמרא בנידה (שם), שלומדת מ"בבשרה" שתי דרשות: דרשת שמואל, שבעינן הרגשה, ודרשה נוספת למעט שפיר וחתיכה. והרי מבואר בגמרא (כב ע"א) שלמאן דאמר מקור מקומו טהור שפיר וחתיכה התמעטו אפילו מטומאת הדם, ואם כן מסתבר שהוא הדין לעניין הרגשה. בפרט הדבר מוכרח על פי מה שכתב הר"ן (נז ע"ב) בהסברת הקשר בין שתי הדרשות: "דכיון דדרשינן מ'בבשרה' 'עד שתרגיש בבשרה' - ממילא משמע ולא בשפיר ולא בחתיכה, שאין בכיוצא בזה הרגשת דם אלא הרגשת שפיר וחתיכה". לדעתו הטעם לטהרת דם בשפיר ובחתיכה הוא משום העדר ההרגשה, ואם כן מוכח בפשטות מדין שפיר וחתיכה שלמאן דאמר מקור מקומו טהור דם בלא הרגשה טהור לגמרי (ומצאתי שכן הוכיח בשו"ע הרב בקונטרס אחרון סי' קפג סק"ב).³⁵

החתם סופר (בשו"ת יו"ד סי' קמד ובחידושי לנידה נח ע"ב) כתב דבר מחודש לאידך גיסא, שאמנם דם בלא הרגשה טמא למ"ד מקור מקומו טמא, אבל כתם שנראה לפנינו לראשונה בהיותו יבש טהור לכולי עלמא מדאורייתא, מפני גזרת הכתוב "דם ולא כתם" (נידה נח ע"ב) שנאמרה על טומאת הדם עצמו. ובערוך לנר (שם) דחה דבריו, שגם הפסוק "דם" שממנו למד רבי עקיבא שם למעט כתם מוסב על טומאת הנידה, עיין שם. גם בנודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סי' נב) נקט בפשטות שגם בכתם אמרינן מקור מקומו טמא.³⁶

³⁵ כך גם נקט בפשטות בסדרי טהרה (סי' קצ סקצ"ג ד"ה ועפ"ז וד"ה אך דברי הטור), שדם בלא הרגשה טמא רק למ"ד מקור מקומו טמא. וכן יש להוכיח מכמה מקורות להלן פרק ד לגבי כתמים, שטהורים גם מטומאת הדם.

³⁶ לכאורה ראיה לדבר מדברי הר"ן (נידה נז ע"ב), שכתב טעם לדין שכל דבר שאינו מקבל טומאה אינו מקבל כתמים, שכאשר הכתם נמצא על גבי דבר המקבל טומאה הכרח לטמא את החפץ, וגזרו גם על האישה משום החפץ. לא ביאר הר"ן בפירוש למה יש הכרח לטמא את החפץ, ופירש בסדרי טהרה (סי' קצ סקצ"ג ד"ה ועפ"ז אמרתי) שכוונתו לדין מקור מקומו טמא; ולפי זה מוכח שלדעתו גם בכתמים אמרינן מקור מקומו טמא. אבל לענ"ד קשה לומר שהר"ן הסתמך בפשטות על דין מקור מקומו טמא בלי להזכירו כלל, כאילו זוהי הלכה פסוקה ופשוטה. ועוד, שעל מנת שלא יטהרו את החפץ אין הכרח לטמא את האישה לבעלה, ודיינו אם נטמא אותה טומאת ערב (ובסד"ט עמד בזה, ונדחק ליישב, עיי"ש). לכן נראה לפרש דבריו אחרת, שמכיוון שאנו רואים דם על הבגד - הכרח לטמאו, כי אם נטהרנו יבואו לטהר גם בגד שיש עליו דם נידה שבא בהרגשה; ומאחר שאנו צריכים לטמא את הבגד ולדון אותו כדם שבא בהרגשה -

פרק ד: סוגיות המוכיחות שמקור מקומו טהור

מכמה וכמה סוגיות נראה שרק דם הגורם טומאת נידה הינו אב הטומאה, ושאר דמים, אפילו מארבע מראות דמים אלא שאינם גורמים טומאת נידה, כדם מכה ודם שנעקר לאחר מיתה ודם חתיכה, טהורים לגמרי:

א. בכמה משניות וברייתות נמנו אבות הטומאות וביניהן "דם הנידה" (כלים פ"א מ"ג, נידה פ"ז מ"א, מכשירין פ"ו מ"ו, זבים פ"ה מ"ז, תוספתא כלים בבא קמא פ"א ה"ג, ספרא מצורע פרשת זבים פרק ד, ד³⁷), ולא הוזכרו דמים נוספים.

ב. בכמה מקומות במשניות וברייתות ננקטה לשון טומאה על הדם, כשהכוונה גם לטומאת נידה. נראה ללמוד מהשימוש בלשון זו שיש זהות בין הדברים, ואין דם טמא שאיננו גורם טומאת נידה. דוגמאות:

1. בנידה יז ע"ב: "דם החדר טמא... נמצא בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקור".

2. שם יט ע"א: "חמישה דמים טמאים באשה", וכל המשנה שם.

עלינו לטמא גם את האישה לבעלה. ולפי זה משמע מכאן להיפך, שכתם אינו מטמא את הבגד אלא אם כן נדוננו כבא בהרגשה ונטמא את האישה; אבל אפשר שה"ן אומר זאת למאן דאמר מקור מקומו טהור.

37 לשון הספרא: "ר"א אומר והנושא אותם מה ת"ל... מניין זובו של זב ורוקו ומימי רגליו ושכבת זרעו ודם הנידה? ת"ל והנושא אותם". לא ברור אם זהו רבי אלעזר או רבי אליעזר, ובזבים פ"ה מ"ז נאמר: "הנוגע בזובו של זב וברוקו ובש"ז במימי רגליו בדם הנידה... ר"א אומר: אף הנושא", ונראה שר"א בזבים הוא ר"א שבתו"כ, וכ"כ הר"ש שם ובכלים פ"א מ"ג, שר"א לשיטתו. במשנה בזבים כתוב לפנינו "רבי אליעזר", והובאה גם בחולין קכד ע"ב וגם שם כתוב "רבי אליעזר", וכ"כ בתוס' שם ובר"ש בכלים ובזבים שם. ויש בזה נפקא מינה לענייננו, כי הגמ' (כב ע"א) תולה בדעת רבי אליעזר שס"ל מקור מקומו טמא, ואם כן תמוה שהוא עצמו אינו מזכיר את שאר הדמים היוצאים מן האישה.

אבל הרמב"ם בזבים גורס "רבי אלעזר", ונראה להוכיח כגרסתו, שהרי רבי אליעזר סובר (בנזיר סו ע"א) ששכבת זרעו של זב אינה מטמאה במשא כלל (ושם על כרחנו צ"ל "רבי אליעזר" כי חולק על רבי יהושע). ובשלמא במשנה בזבים, י"ל בדוחק שר"א נקט "אף הנושא" לגבי עיקר דבריו של ת"ק, אע"פ שת"ק הזכיר גם שכבת זרע וזבא ר"א אינו סובר כמותו, אבל בתו"כ ר"א עצמו הוא שמפרט את רשימת המטמאים, ולא ייתכן שיזכיר את ש"ז של זב.

3. שם לח ע"ב: "המקשה בתוך שמונים של נקבה כל דמים שהיא רואה טהורים עד שיצא הולד, ור"א מטמא", והיינו טומאת נידה, כמפורש בסיפא: "אמר להם... אבל טמאה טומאת נידה".

ג. בברייתא בניה יט ע"א (ומקורה בתוספתא בניה פ"ג ה"ה) נאמר: "שחור - כחרת. עמוק מכן - טמא, דיהה, אפילו כחול - טהור; ושחור זה לא מתחילתו הוא משחיר אלא כשנעקר הוא משחיר". מן הלשון "משחיר" ולא "שחור" משמע שהדבר ברור שדם זה היה אדום מתחילתו, והברייתא באה לומר שהוא הופך מאדום לשחור לא בהיותו במקור אלא כשנעקר. ומשמע שיש נפקא מינה בעובדה זו, כלומר שאילו הדם היה משחיר כבר במקור - הרי זה טהור, והדבר אינו מתיישב עם מאן דאמר מקור מקומו טמא, שהרי לדעתו אפילו דם שנעקר לאחר מיתה מטמא! אך יש לדחות, שהברייתא אומרת זאת רק לענין טומאת נידה, ובאמת לטומאת הדם אין צורך בזה.

ד. בגמרא בניה כב ע"א נאמר:

בעא מיניה רבי יוסי ברבי חנינא מרבי אלעזר: דם יבש מהו? 'כי יזוב זוב דמה' אמר רחמנא, עד דמידב דייב ליה, לח אין יבש לא, או דילמא האי 'כי יזוב זוב דמה' אורחא דמילתא היא, ולעולם אפילו יבש נמי? אמר ליה: תניתוה, דם הנידה ובשר המת מטמאין לחים ויבשים! אמר ליה: לח ונעשה יבש לא קא מיבעיא לי, כי מיבעיא לי יבש מעיקרא. הא נמי תניתוה, המפלת כמין קליפה כמין שיערה... אם נימוחו טמאה....

מן הפסוק שמובא בגמרא, "כי יזוב זוב דמה", מבואר ששאלת רבי יוסי ברבי חנינא היא לעניין טומאת נידה, האם דם יבש מטמא את האישה. מעתה יש לשאול: כיצד מוכיח רבי אלעזר מן המשנה על אודות דם הנידה המטמא לח ויבש? הרי אפשר שזה מדין "מקור מקומו טמא"! מכאן שפשוט היה לרבי אלעזר שטומאת הנידה וטומאת הדם תלויות זו בזו, ואין טומאה לדם שאיננו מטמא את האשה כנידה.³⁸

וכן בסוגיה המקבילה בירושלמי (נידה פ"ג ה"ב):

---

38 ייתכן לפרש את הסוגיה אחרת, ששאלת ריב"ח היא על טומאת הדם (וראה נידה נד ע"ב, סוגיה דומה לעניין טומאת הדם). לפי דרך זו הראיה לענייננו איננה מתשובת ר' אלעזר אלא משאלת ריב"ח, למה הוא תולה את טומאת הדם בדיוק הפסוק "כי יזוב זוב דמה" העוסק בטומאת הנידה.

מקור מקומו טמא

המפלת דם יבש, רבי לעזר אומר: טמיאה. רבי יוסי בן חנינה אמר: טהורה. מתניתא פליגא על רבי יוסי בן חנינה: דם הנידה ובשר המת מטמין לחין ומטמאין יבישין! פתר לה בשהיו לחין ויבשו. מתניתא פליגא על רבי לעזר: המפלת כמין חתיכה כמין שיערה כמין עפר כמין יבחושין אדומין תטיל למים ואם נמחו טמיאה! פתר לה משם ברייה.

ה"פליגא" על ריב"ח מוכיח שלא אמרין מקור מקומו טמא.

ה. הגמרא בניה לה ע"ב מביאה את דעת לוי, שטהרת היולדת בימי טוהר נובעת מכך שהדם בימי הטומאה ובימי הטהרה "שני מעיינות הן". הגמרא מקשה עליו מן המשנה האומרת שמודים בית שמאי ובית הלל ביולדת בזוב שהיא מטמאה לח ויבש: "ללוי דאמר שני מעיינות הן אמאי מטמא לח ויבש? אמר לך: הכא נמי בשופעת", שראתה דם ברצף במעבר מימי טומאתה לימי טהרתה והרי זה מן המעיין הטמא. ויש לשאול: אם מקור מקומו טמא, מה הקושיה מן הדין שהדם מטמא לח ויבש? בשלמא בימי הטוהר, יש יסוד לומר שגזרת הכתוב "דמי טהרה" מטהרת את דם הטוהר אפילו למאן דאמר מקור מקומו טמא (ראה לעיל פרק ג); אבל ביולדת בזוב הרי אין גזירת הכתוב שדמיה טהורים, וכל היסוד לטהרתה הוא שהדם בא ממעיין אחר במקור עצמו, ובכל זאת הגמרא נוקטת בפשטות שאין לטמא משום מקור מקומו טמא!

החתם סופר (י"ד סי' קנד, וראה גם בחידושו לנידה כב ע"א) עמד בקושי זה,³⁹ ותירץ שמשום מקור מקומו טמא אין לטמא אלא לח אבל לא יבש (אפילו אם היה לח מתחילה!), וקושיית הגמרא על לוי מכך שהדם מטמא לח ויבש.⁴⁰ ודבריו קשים לענ"ד, שמאחר שיש הלכה למשה מסיני שכל מה שבמקור טמא, מנלן לחלק בין לח ליבש? ובגמרא בנד ע"ב נאמר לגבי הלימוד שדם נידה טמא, "אשכחן לח, יבש מנלן?", ופירש רש"י: "אשכחן לח, ד'דוה' לח משמע", כלומר, רק משום שלמדו את טומאת הדם מ"והדוה בנדתה" יש הוה אמינא לחלק בין לח ליבש, אבל לעניין מקור מקומו טמא מנלן לחלק? ועוד, הרי מפורש בגמרא כב ע"א שרבי אליעזר מטמא בחתיכה משום מקור מקומו טמא. ולא מיבעיא לפי מה

39 החת"ס דן בשאלה מכיוון אחר. הר"ן הקשה מגמרא זו על תוס' בלו ע"ב, שאומר שגם ללוי היה ראוי לטמא את דם המעיין השני אלמלא גזירת הכתוב שטהור, וראה לעיל הערה 27, והרי הגמרא אומרת שאפילו ביולדת בזוב יש לטהר לדעת לוי. ומתיר החת"ס שאין כוונת הגמרא לומר שלדעת לוי המעיין צריך להיות טהור, אלא שלא יטמא יבש.

40 לפי דבריו נדחית גם ראייתנו הקודמת, ודוק.

שכתב בתוס' הרא"ש שם (הובא לעיל בפרק א) שהחתיכה עצמה מטמאת משום מקור מקומו טמא, אלא אפילו אם נאמר שרק הדם שבחתיכה מטמא, הרי הוא יבש מסתמא. ואם כן קל וחומר לדם לח שהתייבש, שהוא הנדון מסתמא במשנה על יולדת בזוב המטמאת לח ויבש.⁴¹

ו. כבר הובאה לעיל (פרק ג) הגמרא בנידה מב ע"א: "אמר רב חייא בר אשי אמר רב: יולדת שירדה לטבול מטומאה לטהרה (כלומר, במעבר מימי הטומאה לימי הטוהר) ונעקר ממנה דם, בירידה - טמאה, בעלייה - טהורה". פירוש: אם הדם יצא מן המקור לבית החיצון לפני טבילתה - טמאה, ואם יצא אחרי טבילתה - טהורה. לשיטת הראשונים (הנ"ל פרק ג) שלמאן דאמר מקור מקומו טמא גם דם טוהר טמא - הדבר פשוט שהלכה זו מתאימה רק למאן דאמר מקור מקומו טהור. אולם גם לדעת הראשונים שהכל מודים שדם טוהר טהור, דין זה לכאורה אינו מתיישב למאן דאמר מקור מקומו טמא, שהרי הגמרא (עא ע"א) אומרת שלדעה זו דם נידה שנעקר משמתה טמא, ואם כן הוא הדין כאן, הדם שנעקר בעלייתה הרי היה במקור בימי טומאתה, ועליו להיות טמא!

אמנם הגמרא (נידה מב ע"ב) אומרת על היולדת "דמהני טבילה לדם דאיכא גואי", וכן כתב הרמב"ם (מטמאי מו"מ פ"ה ה"ג): "ואם נעקר ממנה בעלייתה מן המקוה הרי זו טהורה מפני שהוא דם טוהר, והטבילה מועלת לכל הדם המובלע באיברים ומשימה אותו דם טוהר". כלומר, הטבילה מטהרת לא רק את האישה, שמכאן ואילך הדמים שייעקרו ממנה הם דם טוהר, אלא גם דם המובלע בה נהפך לדם טוהר. אולם דין זה מובן למאן דאמר מקור מקורו טהור, שלפיו אין לדם טומאה אלא כשיצא מן האישה, והרי דם זה יצא ממנה בשעה שהיא יולדת בימי טהרתה; אבל למ"ד מקור מקומו טמא, שאפילו דם שיצא לאחר מיתה טמא, מפני שנטמא כבר במקורו - כיצד תועיל הטבילה לדם זה?

אך יש מקום לומר שגזירת הכתוב שבימי הטוהר הדם טהור כוללת בהכרח גם את הדם הטמא שכעת בגופה, משום שאם לא כן - לא נוכל לדעת אימתי דמיה טמאים ואימתי טהורים. בשלמא אם זמן העקירה קובע - ניתן לדעת זאת בבדיקה פנימית; אבל אם כל דם שנוצר בגופה בימי טומאתה ימשיך לטמא גם אחרי

---

41 ועיין בחזו"א י"ד סי' קט סק"ח, שנקט בפשטות שגם בדם יבש אמרינן מקור מקומו טמא, וגם אלמלא גזרת הכתוב שדם יבש מטמא - ראוי לטמא יבש מעיקרו כי בתחילת יצירתו במקור היה לח, ורק בצאתו ממנו נתייבש.

מקור מקומו טמא

טבילתה - לא נוכל לדעת כלל איזהו הדם הטמא ואיזהו הטהור, ולכן טיהרה התורה את כל הדם שנעקר משעת טבילתה ואילך, אף על פי שבמקורו היה טמא.

מכל מקום, יש ראייה לענייננו מלשון הגמרא (מב ע"ב) "אי יצא לחוץ מאי למימרא? (אם נעקר לפני טבילתה לבית החיצון, ולאחר טבילתה יצא מן הבית החיצון אל מחוץ לגופה - מה החידוש בדין זה?) - מהו דתימא מגו דמהני טבילה לדם דאיכא גואי (במקור) תהני נמי להאי (שבבית החיצון), קמ"ל". הגמרא לא רואה חידוש בכך שהדם שבמקור נטהר, והחידוש הוא רק שהדם שבבית החיצון לא נטהר, והדבר מתאים למ"ד מקור מקומו טהור.

ז. בנידה נז ע"ב אומר שמואל שאין אשה טמאה נידה אלא אם כן ראתה דם בהרגשה. הגמרא מקשה עליו מברייתא: "עד שהיה נתון תחת הכר ונמצא עליו דם, אם עגול - טהור, ואם משוך - טמא - היכי דמי? אי דארגישה - עגול אמאי טהור? אלא לאו דלא ארגישה, וקתני משוך טמא!". מכיוון שבברייתא נאמר "טהור" ו"טמא" ולא "טהורה" ו"טמאה", הרי יש להעמיד את הברייתא בטומאת הדם גרידא, ומשום מקור מקומו טמא, ומה הקושיה על שמואל?⁴²

ח. בגמרא בנידה (סב ע"ב) "הנח לכתמים דרבנן" נאמר שטומאת כתמים אינה אלא מדרבנן אפילו לעניין טומאת הדם עצמו, ולא רק לעניין טומאת הנידה (עיין שם). ופירש רש"י טעם הדבר: "דמדאורייתא עד שתראה בבשרה". דין זה שבעינין ראייה "בבשרה" מתייחס לטומאת הנידה בלבד (כן מסתבר, וראה לעיל פרק ג על אודות דם שלא בהרגשה, ראיות לדבר), ואם כן תמוה, מדוע טומאת הכתם עצמו דרבנן? ושמע מינה שמקור מקומו טהור, ואין חילוק בין טומאת הדם לטומאת האישה.

אך ראייה זו נובעת רק מפירוש רש"י, שתולה את הקולא בכתמים בדרשה מ"בבשרה", וניתן לומר שהקולא מטעם אחר, מחמת הספק שמא אינם מן האישה, וספק זה כוחו יפה גם לעניין טומאת הדם (ועיין תוס' שם ד"ה הנח).

ט. שנינו בנידה (נו ע"ב): "כל הכתמין... הבאין מבין הגוים - טהורין". תוס' (ד"ה מבין) מסביר זאת, שאף על פי שגזרו על דם גויה (לדעת בית הלל, כמו ששנינו בנידה לד ע"א) - בכתמים דרבנן לא גזרו. וכן פירש רש"י בבבא קמא לח ע"ב ד"ה מרקם טהורים: "ואף על גב דרבנן גזרו עליהם שיהו כזבין, על כתמיהן לא גזרו,

---

42 וכל שכן שזו קושייה על סברת רעק"א הנ"ל בפרק ג, שדם שלא בהרגשה טמא לכולי עלמא.

דהא כתמין דישראל גופייהו מדרבנן נינהו, דמדאורייתא 'דם יהיה זובה בבשרה' כתיב, שתראהו מגופה ולא שתמצאהו בבגדה. ואפילו ראתה מגופה אמרינן במסכת נידה שלא גזרו על דם נכרית טומאה אלא בעודו לח, דתנן... כרוקה וכמימי רגליה". גם כאן יוצא לפי רש"י ותוספות שכתמים הם דרבנן גם לגבי טומאת הדם, ורש"י חוזר על הלימוד הנ"ל, שעוסק לכאורה בטומאת נידה בלבד, ושמע מינה שטומאת הדם תלויה בטומאת הנידה. וכאן הכרח לכאורה לומר כטעמו של רש"י, מפני שהספק שמא אין זה דם נידה אינו מספיק לטהר את כתמי הגויים: הרי גזרו על הרוקים הנמצאים אפילו כשיש נכרית אחת בעיר, וכן גזרו על מי רגליים הנמצאים שמא הם של גויים (ראה טהרות פ"ד מ"ה ופ"ה מ"ח), ואם כן ראוי לגזור גם על דם הבא מן הגויים אף שאין ודאות שזהו דם נידה! ולפיכך עלינו לומר כטעמו של רש"י, שלא חששו לדם הגויים מפני שאפילו בישראל אילו היתה ודאות שזהו דם הנידה בכל זאת אינו אלא מדרבנן.

אמנם רש"י בב"ק שם מוסיף טעם אחר לטהרת כתמי גויים, שכתם נחשב יבש, ודם נכרית יבש טהור אף לדעת בית הלל (נידה לד ע"א). לפי טעם זה, אין ראייה מהדין שכתמי גויים טהורים שמקור מקומו טהור. אולם לענ"ד דברי רש"י מוקשים, שהרי במשנה בנידה (נו ע"א) נאמר: "כתם שנמצא בחלוק מטמא למפרע... בין לח בין יבש", ובמשנה הבאה: "כל הכתמין הבאין מרקם טהורין", ומשמע להדיא ש"כל" היינו בין לח ובין יבש. נראה אפוא שהטעם הראשון ברש"י בב"ק עיקר, וממילא נכונה המסקנה הנ"ל שדם שאינו גורם טומאת נידה איננו טמא כלל.

י. מהגמרות שהובאו לעיל בפרק ג לגבי דם קושי נראה שמקור מקומו טהור, כנ"ל; וכמבואר לעיל, הרשב"א נקט שמסברה דם קושי צריך להיות טמא למאן דאמר מקור מקומו טמא, וציין עם זאת ש"לא הוזכרה טומאתו בשום מקום"!

פרק ה: דין דם ירוק ולבן

בפרק הקודם הובאו סוגיות בגמרא המלמדות באופן כללי שמקור מקומו טהור, אפילו בדם מארבעת מראות הדמים. בפרק זה יובאו מקורות שעוסקים בייחוד בדם ירוק ולבן, ומהם יש ללמוד שדמים אלו היוצאים מן המקור טהורים לגמרי.

א. במשנה בנידה יט ע"א נאמר: "חמישה דמים טמאים באשה... הירוק עקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרין. אמר רבי מאיר: אם אינו מטמא משום כתם מטמא משום משקה, רבי יוסי אומר: לא כך ולא כך". ברור מהמשנה ששאר

מקור מקומו טמא

הדמים אינם מטמאים לא משום כתם ולא משום משקה. כלומר, לא רק שאין האישה נעשית נידה מחמתם אלא שאינם אב או ראשון, ושמע מינה שמקור מקומו טהור. גם רבי מאיר, הסובר שדם ירוק מטמא משום משקה, סובר (לפי מסקנת הגמרא יט ע"ב) שאינו אלא ככל טומאת משקים, ואם האישה טהורה - אינו טמא כלל, ולמד זאת מפסוק מיוחד להחשיבו כמשקה, ואין כוונתו כלל לסברת "מקור מקומו טמא".⁴³

43 התוס' ר"ד (נידה כב ע"א) התקשה בזה: "קשיא לי, אם כן דמים טהורים אמאי לא מקבלי טומאה מן המקור? ונהי דאשה טהורה - הם יהיו טמאים!", ותיקן: "ונ"ל שהדמים טהורים אינו באין מן המקור". כמו כן כתב בספר החינוך (מצוה רז): "שחכמים ידעו בחכמתן שכל דם שאינו מאותן חמישה מראות אינו בא ממקום טמא". וכן משמע בריטב"א (נידה כ ע"ב ד"ה בין טומאה לטהרה), שכתב שבדיקת צבע הדם נועדה לברר "שמה דם זה אינו מן המעין ההוא אלא מן העליה וצריך לראותו". על פי דבריהם הדבר ברור שדם שאינו מן המראות המטמאים טהור לגמרי, גם למ"ד מקור מקומו טמא.

אך שיטת ראשונים זו מחודשת מאוד וצ"ע: א. הגמרא בנידה יט ע"א לומדת את ההבחנה בין ארבעת הדמים הטהורים לבין הטמאים מפסוקים שונים ("בין דם לדם", "אדומים כדם", "דמיה, דמיה"). על פי שיטה זו לא מובן כלל הצורך בלימודים אלו, הרי קי"ל שכל אלו באים מן המקור והשאר לא! ב. לדבריהם נצטרך לומר שעקביא בן מהלאל, שטמא דם ירוק, חולק במציאות על חכמים וסובר שהדם בא מן המקור (אם כי, לפי התירוץ השני בגמרא ביט ע"ב, שעקביא מטמא משום שהדם הירוק הוא אדום שהשחיר, על כרחנו נחלק במציאות). וכן קשה, להבדיל, ממנהג הכותים, שיושבים על כל דם ודם (משנה בנידה לא ע"ב) ונצטרך לומר שלא זו בלבד שלא קיבלו את דרשת חז"ל אלא נחלקו גם במציאות. ג. בנידה כא ע"א נאמר שהסובר שאין פתיחת הקבר בלא דם מטמא גם בחתיכה ירוקה ולבנה, ולדברי הר"ד אין זה מובן, שהרי אינה מן המקור ואין בה עדות לפתיחת המקור (אכן הר"ד כתב בסוף דבריו: "אבל החתיכה מפלת מן המקור", אבל תמוה לומר שדם ירוק מן העליה וחתיכה ירוקה מן המקור, ונראה שכוונתו לחתיכה שיש בה דם אדום, שעליה מדובר בסוגיה שם). ד. לא ברור איך יסבירו ראשונים אלו את דין מקור שהזיע שתי טיפי מרגליות, ולדבריהם היה ראוי לומר אפילו בהזעה מרובה ש"מעלמא אתיא" כדברי הגמרא (מא ע"ב) על מקור שהזיע טיפה אחת. אכן, הר"ד עצמו שם תמה על דין זה, "דאם כן מה בין שאר משקין לדם הנידה", ונראה משם שדעתו שגם הדמים הטהורים באים מן המקור.

וברמב"ם מבואר שלא כדברי הראשונים הנ"ל, שכתב (הל' איסור"ב פ"ה ה"ו): "לא כל משקה היוצא מן החדר מטמא... לפיכך אם שתת מן הרחם לובן או משקה ירוק... הרי זה טהור". וכן בתרומת הדשן (סי' רמו): "דלובן וירוק נמי מן המקור קאתי, כדמוכח בפשיטות בכמה דוכתא פ' כל היד". גם במציאות, ידוע שחלק גדול מהמראות הטהורים באים מן המקור, ראה בנספח למאמר, סעיף 1.

ב. אם דם ירוק ולבן טמא היה ראוי לחייב בדיקה שחרית וערבית גם כשאין חשש לדם נידה, שהרי הבדיקה שחייבו חכמים היא לטהרות (נידה ד ע"ב), וכן היה ראוי לגזור טומאה מעת לעת גם בדם שאינו גורם טומאת נידה. ומכמה מקומות מוכח ההיפך, שחייב הבדיקה הוא רק כשיש חשש לדם נידה, ורק בדם נידה גזרו טומאת מעת לעת:

1. בנידה לח ע"ב שנינו: "כל אחד עשר יום (שבין נידה לנידה) בחזקת טהרה", ומסבירה הגמרא (לט ע"א): "למאי הלכתא? אמר רב יהודה: לומר שאינה צריכה בדיקה".

2. מסולקת דמים (בתולה, מעוברת, מיניקה וזקנה) וכן אשה שיש לה וסת - דיין שעתן (נידה ד ע"ב), והרי אינן מסולקות אלא מדם נידה, ולא נאמר בגמרא שרק כאשר רואות דם נידה דיין שעתן.

3. בברייתא בנידה ו ע"א נאמר: "הרואה דם מטמאה מעת לעת, ומה היא מטמאה? משכבות ומושבות אוכלין ומשקין... ואינה מקולקלת למניינה ואינה מטמאה את בועלה... הרואה כתם... ומקולקלת למניינה...". מכך שמטמאת משכבות ומושבות, וכן מן הדיון על מניינה ובוועלה, מוכח שמדובר על הרואה דם וכתם הגורמים טומאת נידה, ומשמע שהרואה דם שאינו גורם טומאת נידה אין בה טומאת מעל"ע כלל, אפילו לאוכלין ומשקין.⁴⁴

יש מקום ליישב את הראיות הללו, שדם ירוק ולבן אינו מצוי, או שדרכו לבוא דווקא בזמן הנידה, ולכן אין צורך לבדוק מחמתו וגם אם ראתה אותו דיה שעתה, כי כל הנשים הן כ"מסולקות דמים" ביחס לדמים אלו.⁴⁵

44 וכן מוכח ברמב"ם בהל' איסור' פ"ט ה"ג, שכתב: "וכן מדברי סופרים שכל הרואה דם בלא עת וסתה... טמאה למפרע עד עשרים וארבע שעות", ומשמע ש"דם" הוא דם נידה, כמו שסתם בהל' א שם: "אין האשה מתטמאה מן התורה בנידה או בזיבה עד שתרגיש ותראה דם", וכן בהל' ב: "ומדברי סופרים שכל הרואה כתם דם... הרי זו טמאה", וכוונתו לטומאת נידה כמובן. משמע בבירור שרק הדם האמור בהלכות א-ב הוא האמור בהל' ג. אם כן הרמב"ם אינו מזכיר כלל טומאה למפרע משום מקור מקומו טמא כראשון לטומאה.

45 בגמרא בנידה יט ע"ב ורש"י ד"ה לא מטמאיתו נאמר שדם ירוק אינו שכיח (ועיין גם ריטב"א נידה לא ע"ב ד"ה מפני שטומאתן ספק), ויש שכתבו שלפי מסקנת הגמרא שם גם דם ירוק שכיח (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רנ, ועיין שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סי' ע, שכתב שאפילו לפי ההווה אימנא דם ירוק מצוי, אלא שאינו מצוי שהדם היה אדום ונהיה ירוק, עיי"ש). מכל מקום, ידוע שדם ירוק שכיח יותר בימי טומאתה או בימים הסמוכים לו, וכן כתב בשו"ת דברי

מקור מקומו טמא

עוד יש לומר, שבגלל שטומאת המקור קלה יותר, שהאישה איננה אלא ראשון לטומאה ומטמאת רק אוכל ומשקה שנגעה בו, לא חששו חכמים שתבדוק כדי להציל טהרות שתעסוק בהן, כי גם אם יתברר שנטמאה - היקף הטומאה יהיה מצומצם. ברם, לגבי טומאת מעת לעת קשה לחלק כך, כי סוף סוף אנו יודעים שהיא טמאה למפרע, ומה לי טומאה חמורה או קלה?

ג. כמה משניות במסכת נידה עוסקות בטומאת כתמים, חלקן לגבי טומאת האישה (כגון נז ע"ב) וחלקן לגבי טומאת הכתם עצמו (נו ע"ב, סב ע"א), ומשמע שאלו אותם כתמים, ולא נאמר שגם כתם ירוק או לבן מטמא כאב הטומאה. ובברייתא בנידה סב ע"ב, על המשנה: "שבעה סממנין מעבירין על הכתם", נאמר "דם הנידה ודאי מעביר עליו שבעה סמנין ומבטל", ומשמע כאמור שדיני כתמים, גם לענין טומאת עצמם, נאמרו בדם הנידה ולא בשאר משקים היוצאים מן המקור.

ד. במשנה בנידה סג ע"א נאמר: "כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה, ואלו הן הוסתות: מפקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובפולי מעיה ושופעת". ובגמרא שם: "שופעת? הא שפעה ואזלא! אמר עולא בריה דרב עילאי: בשופעת דם טמא מתוך דם טהור". במשנה הבאה (סג ע"ב) שנינו: "היתה למודה להיות רואה בתחילת הוסתות - כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות טמאות. בסוף הוסתות - כל הטהרות שעשתה בתוך הוסתות טהורות". מפורש אם כן שאם דרכה לראות את הדם הטמא רק לאחר עשר דקות, למשל, של שפיעת דם טהור - כל הטהרות שעשתה תוך כדי ראיית הדם הטהור טהורות. ואמנם יש נפקא מינה בין טומאת נידה לטומאת ערב, שכשרואה דם טהור אינה אב הטומאה ולפיכך אינה מטמאת כלים וגם אינה מטמאת בהיסט כנידה, אבל הלשון "טהרות שעשתה" משמעו ודאי גם אוכלין ומשקין שנגעה בהם. ועוד, שמסתבר שאם הדם הטהור נדון כדם טמא - הרי היא מטמאת כלים משום טומאה בחיבורין, כדין הנוגע בדם נידה (ראה זבים פ"ה מ"ו).

ה. בנידה כח ע"א איתא: "אמר רב נחמן אמר רב: טומטום ואנדרוגינוס שראו לובן או אודם אין חייבין על ביאת מקדש ואין שורפין עליהם את התרומה". אם דם לבן טמא, הרי כשראו לובן על כרחך הטומטום טמא, בין אם הוא זכר או נקבה,

---

מלכיאל (ח"ג סי' סב) שבמסולקות דמים גם דם טהור אינו מצוי. מכל מקום, נזולים בהירים ("דם לבן") מצויים יותר, ראה בנספח למאמר זה.

וצריך לשרוף את התרומה, ומדוע הברייתא מחשיבה זאת כספק?⁴⁶ ומלבד שזו ברייתא סתמית באין חולק, וסוגיה פשוטה באין חולק, הרי הגמרא בכח ע"ב גם מעמידה את הברייתא כרבי אליעזר, הסובר (כב ע"א) שמקור מקומו טמא.

החזון איש (י"ד סי' קטז סק"ו) עמד בקושי זה, ותירץ שאולי מדובר בטיפה אחת בלבד, שלעניין מקור מקומו טמא יש לתלות שהיא מחוץ לגופה (נידה מא ע"ב), או שמדובר בראייה בשפופרת, ונשאר בצ"ע. שתי האוקימתות דחוקות, כמבואר למעיין, והתירוץ השני תמוה, הרי לענין מקור מקומו טמא אין תועלת בראייה בשפופרת, אלא דווקא לענין טומאת נידה (כמ"ש בנידה כב ע"א).⁴⁷

ו. בנידה לב ע"ב נאמר שהפסוק "ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב" (ויקרא ט"ו, טז) בא "למעוטי אשה מלובן", כלומר, האישה אינה נטמאת מהפרשה לבנה. מכיוון שהפסוק עוסק בטומאת ערב, נראה שהלובן באישה התמעט גם מטומאת ערב (וכי"ב לעיל שם לגבי המיעוט של איש מאודם, עיין שם ברש"י ד"ה למעוטי איש מאודם).

46 בעניין ראייה זו יש להעיר כמה הערות:

א. מאנדרוניוס אין קושיה, משום שיש לו אבר זכרות ואבר נקבות (הל' אישות פ"ב הכ"ד), והלובן יוצא מאבר הזכרות והאודם מאבר הנקבות, ואין סיבה להניח שהלובן בא מן המקור. אבל טומטום, שהוא מכוסה ואפשר שהוא נקבה רגילה, הרי הלובן הוא מאבר זכרות או מן המקור.

ב. הקושי הוא משרפת התרומה אך לא מביאת המקדש, משום שייתכן שטומאה שאינה מפורשת בתורה אלא מקורה בהלכה למשה מסיני אין חייבים עליה (ראה הל' טומאת מת פ"ג ה"ג).

ג. היה מקום לומר שהדיון על הטומטום והאנדרוניוס הוא לטומאת שבעה, וה"לובן" הוא זוב, וכן מוכח בתוספתא (זבים פ"ב ה"א, שחלקה הובא בגמ' בעמ' ב שם), שדנה על "היה מונה ללובן וראה אודם... הרי זה אינו סותר", כלומר, מדובר בזוב הטעון שבעה נקיים. ולפי זה ייתכן לומר שהטומטום אכן טמא בוודאי טומאת ערב, מדין מקור מקומו טמא, והוא נחשב כספק רק לענין טומאת זיבה. ברם, רש"י פירש שהלובן הוא קרי, אם כן עסקינן גם בטומאת ערב. וגם על פי התוספתא, הרי בתוספתא שם הוזכרו גם הנוגע באודם ובלובן, שבוודאי אינו אלא טומאת ערב, וגם בהם הטומטום נחשב כספק בעלמא. אם כן מוכח שלובן היוצא מן האישה איננו אב הטומאה.

47 גם על התירוץ הראשון יש לדון: החז"א מניח כנראה שהקולא בטיפה אחת לתלות שמעלמא אתיא היא קולא מיוחדת במקור מקומו טמא. ויש מקום לומר אחרת, שזוהי קולא ב"טיפי מרגליות" כי במציאות הדבר שכיח שזיעה תבוא מעלמא, מה שאין כן בלובן ממש (וכיוצא בזה כתב בערוך לנר שם לחלק בין לבן לירוק).

מקור מקומו טמא

הראשונים שם דנו מה הצורך במיעוט זה, הרי ישנו לימוד מ"דמיה" "דמיה" שרק ארבעה דמים טמאים באשה ותו לא! ותירצו שהמיעוט מ"דמיה" הוא לענין טומאת נידה, ואילו כאן התחדש מיעוט גם מטומאת ערב, דומיא דשכבת זרע (כן כתבו הרמב"ן והר"ן). תירוץ אחר: מיעוט "דמיה" מתייחס לדם שיש לו נטייה לאדום, והיינו דם הירוק (שהוא הקרוי בימינו צהוב), אבל לובן לא התמעט מ"דמיה", והיתה סברה ללומדו בקל וחומר משכבת זרע באיש (כן כתב רש"י בתשובה, הובא ברמב"ן ובתוס' הרא"ש, וכן נראה מתוספות ד"ה למעוטי). אך גם לדרך זו הלובן התמעט אפילו מטומאת ערב (עיין בתוס' הרא"ש). נראה אם כן מהגמרא שאישה איננה נטמאת כלל מדם לבן היוצא ממנה.

ז. בירושלמי בניה פ"א ה"א מצינו, לענין הבדיקות שאישה בודקת עצמה פעמיים ביום כדי לוודא את טהרתה:

עד כדון בשבדקה ומצתה נגוב. בדקה ומצתה טהור, רבי אמי בשם רב, רבי בא בשם רב יהודה: בדקה ומצתה טהור - אסורה לביתה עד שיתנגב מעיינה. חד רבי טובי אמר בשם ר' אבהו: אסורה לביתה עד מעת לעת. אמר רבי יעקב בר אחא: כד סליקת להכא שמעית מן כל רבנן מותרת לביתה מיד... ואפילו כמאן דמר אסורה לביתה, כפקידה היא למעט מעת לעת, ולמה היא אסורה לביתה? שמתוך שהיא מתרגלת בדמים טהורין היא מתרגלת בדמים טמאין.

מן הירושלמי משתמע שאם מצאה דם טהור - הרי היא טהורה לכל הדעות, ואינה נטמאת מעת לעת מחשש שהדם הטהור הגיע מוקדם יותר, וכל הדיון הוא רק האם הדם הטהור מצביע על חשש לביאתו של דם טמא בקרוב.⁴⁸

פרק ו: ביאור הגמרא למחלוקות התנאים

לכשנדקדק בדברי התנאים שבהם הגמרא תולה שנחלקו בשאלת מקור מקומו טמא, נראה שמפשט הדברים אין מקור ברור לסברה שמקור מקומו טמא:⁴⁹

---

48 כן הוכיח בטל תורה (לרבי מאיר אריק) על הירושלמי. ובדוחק יש לדחות שאמנם האישה טמאה טומאת ערב ואף טמאה מעת לעת בטומאה קלה זו, לענין אוכלין ומשקין שנגעה בהם, אבל איננה טמאה כנידה לטמא כלים ולטמא בהיסט, ובמובן זה הועילה בדיקתה זו לבטל טומאת מעת לעת.

49 יודעני שגישה זו לברור הנושא, והטלת ספק באופן שבו פירשה הגמ' משניות וברייתות, איננה מקובלת. לענ"ד כאשר אנו באים לענין הלכה לדון בין שתי שיטות תנאים ובין שני פסקי הלכה בראשונים (הרמב"ם מחד והראב"ה מאידך) יש משקל לשאלה האם דעת תנאים מסוימת

א. מחלוקת רבי ורשב"ג

מובא בנידה טז ע"א:

לימא הני תנאי בהא נמי פליגי, דתניא: הרואה דם מחמת מכה, אפילו בתוך ימי נדתה, טהורה, דברי רשב"ג. רבי אומר: אם יש לה וסת חוששת לוסתה. מאי לאו בהא קמיפלגי, דמר סבר וסתות דאורייתא ומר סבר וסתות דרבנן? אמר רבינא: לא, דכולי עלמא וסתות דרבנן, והכא במקור מקומו טמא קמיפלגי: רשב"ג סבר אשה טהורה ודם טמא, דקאתי דרך מקור, ואמר ליה רבי: אי חיישת לוסת - אשה נמי טמאה, ואי לא חיישת לוסת - מקור מקומו טהור הוא.

פירוש רבינא נראה דוחק, שהרי רשב"ג ורבי לא הזכירו כלל את הדם בדבריהם, ולמה לנו לומר שזהו הנושא למחלוקתם? נראה שרבינא פירש כך משום הברייתא הדומה בגמ' סו ע"א: "ונאמנת אשה לומר מכה יש לי במקור שממנה דם יוצא, דברי רבי. רשב"ג אומר: דם מכה הבא מן המקור טמא. ורבותינו העידו על דם המכה הבא מן המקור שהוא טהור". וביארה הגמ': "מאי בינייהו? אמר עולא: מקור מקומו טמא איכא בינייהו". מכיוון שיש כאן מחלוקת רבי ורשב"ג בעניין דומה של דם מכה, רבינא מקשר בין המחלוקות, וכן משמע להדיא באור זרוע.⁵⁰ ואלמלא דברי רבינא היה אפשר לומר

אכן נאמרה במפורש או לא. כעין זה כתב הראי"ה קוק זצ"ל בשו"ת משפט כהן (סי' צו), בדיון האם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, וזו לשונו, בקיצורים: "יש להתבונן עד כמה עיקרה של ההלכה היא קבועה על היסוד שקדושה ראשונה קידשה לע"ל. חדא, שעל קדושת המקדש וירושלים אין שום תנא שאמר מפורש שלא קדשה לע"ל, ולאידך גיסא הדעה המכרחת דקדשה לע"ל היא כל כך שגורה בפי התנאים, וסתמיות של משניות וברייתות וענייני עדויות של עובדות מהתנאים הקדמונים כמו אבא שאול מוכיחין על דעה זו. וכל הסמך לומר שלא קדשה לע"ל הוא רק אליבא דחד מאן דאמר, וגם הוא לא אמר דבריו על קדושת המקדש וירושלים, אלא שהגמ' אומרת שאפשר לדמות הענינים זה לזה ולמצוא אפשרות משמעות של מאן דאמר דלא קדשה לע"ל. וגם בענין קדושת הארץ עצמו אין הדבר ברור ומוחלט אם עמד בדעתו, ואם כן לא נשארה לנו שום הוכחה ברורה שיהיה אפילו חד מאן דאמר דלא קדשה לעתיד לבוא". לענ"ד כיוון מחשבה זה הולם גם את הסוגיה דידן, כפי שיבואר.

50 הלכות נידה סי' שנה: "מרבנא דאמר בסמוך גבי פלוגתייהו דרבי ורשב"ג... מדדחיק לאוקמי פלוגתייהו במקור מקומו טמא, דהא איכא פלוגתא דתנאי לקמן בפרק בתרא וגם רשב"ג אית ליה מקור מקומו טמא". בשו"ת אבני מילואים סי' כג בהגהה מתלמיד המחבר כתב ש"מאי בינייהו" פירושו "מה הנפק"מ" ולא "מה הטעם", ולכן פירש שהשאלה ותשובת עולא מתייחסות לרבי ורבותינו ולא לרבי ורשב"ג, עיי"ש, ולפי דרכו אין סיבה לייחס לרשב"ג בטז ע"א שסובר מקור מקומו טמא. אכן בדרך כלל הלשון "מאי בינייהו" מתייחסת לנפק"מ, אבל במקומות רבים מצינו לשון זו גם על הטעם, ראה בברכות יח ע"א: "חוששין לעכברים איכא בינייהו", בנידה לו ע"א: "א"ב יומי וטבילה", ובנידה עא ע"ב "טבוי" ארוך א"ב". וראה גם שבת עח ע"ב, כתובות נח

מקור מקומו טמא

שאינן קשר בין הברייתות: הברייתא בסו ע"א מדברת בדם שידוע שבא ממכה שבמקור, ובזה סובר רשב"ג שהוא טמא, ואילו בטז ע"א מדובר במכה שאינה במקור, ויש ספק האם הדם בא ממכה זו או מן הווסת בזמנה, ורשב"ג סובר שהאישה טהורה לגמרי כי תולים שהדם בא מן המכה, ורבי חושש לווסתה, וכמו שהבינה הגמרא בתחילה כשתלתה את מחלוקתם בווסתות דאורייתא או דרבנן.

גם הברייתא בסו ע"א אינה מתפרשת בהכרח כך שמחלוקת רבי ורשב"ג עוסקת במקור מקומו טמא: ראשיתה של הברייתא עוסקת ברואה מחמת תשמיש, ועל כך נאמר שאם יש לה מכה באותו מקום - תולה במכתה. הברייתא ממשיכה: "וונאמנת אשה לומר...", ומשמע שנאמנות זו היא לעניין היתרה לבעלה, שבה עסקה הברייתא עד עתה, ורבי ורשב"ג עוסקים בטומאת האישה ולא בטומאת הדם בלבד.⁵¹ וכך נראה מהתוספתא המקבילה בנידה פ"ג ה"ד:

דם הנמצא בפרוזדור שורפין עליו את התרומה וחייבין על טומאת מקדש וקדשיו. והיוצא מן החדר, אם ידוע שדם מכה - טהור, ואם לאו - ספק. דם החדר ספק דם מכה טהור, ר"א בר"ש אומר משום ר"מ: דם היוצא מן החדר אף על פי שבידוע שדם המכה טמא, ורבתינו אומרים: דם המכה טהור.

נראה שהמחלוקת על דם מכה היא האם דינו כדם הפרוזדור, כלומר שמטמא את האישה טומאת נידה!⁵²

ע"ב, סוטה כ ע"ב, ב"מ סג ע"א, סנהדרין יב ע"א, זבחים יט ע"ב, שם סה ע"א, ושם סה ע"ב, כולם ברש"י ד"ה מאי בינייהו.

51 ומה שהזכיר רשב"ג בלשונו את טומאת הדם, זוהי הדרך לבטא את טומאת האישה גם כן בהרבה מקומות, ראה לעיל פרק ד, ב.

52 חיזוק נוסף לכך מן התוספתא בנידה פ"ח ה"ב, שם הובאה שוב מחלוקת זו, ואחר כך נאמר: "היתה בודקת בימין והיא טמאה, בשמאל והיא טהורה - לא תבדוק אלא בשמאל. בחצר והיא טהורה, בטרקלין והיא טמאה - לא תבדוק אלא בחצר. בעצמה והיא טמאה, בחברתה והיא טהורה - לא תבדוק אלא בחברתה". העניין צריך ביאור: הרי מסתבר שבדיקתה בימין ועל ידי עצמה טובה יותר מאשר בשמאל וע"י חברתה, וזו הסיבה להבדל בתוצאות הבדיקות, ואם כן יש להצריך אותה לבדוק כראוי! נראה לפרש שהתוספתא היא מדברי ר"מ, הסובר שדם היוצא מן המכה טמא, וקמ"ל שאם בודקת בימין ומוצאת טמא ובשמאל טהור - יכולה לבדוק בשמאל, כי אנו תולים שהבדיקה בימין גורמת למכה שבמקור להוציא דם, ואין האישה צריכה לגרום לכך, וזוהי גם הסיבה לשאר הקולות. ולפי זה מובן מדוע הפוסקים השמיטו את התוספתא, שאינה אליבא דהלכתא.

הרב עזריה אריאל

היה מקום לפרש את הגמ' בסו ע"א בהתאם לזה, שמה שאומר עולא "מקור מקומו טמא איכא בינייהו" אין כוונתו שלרשב"ג הדם טמא והאישה טהורה, אלא בא להסביר למה לרבי דם מכה שבמקור אינו גורם טומאת נידה ולרשב"ג הוא גורם טומאת נידה, שלפי רשב"ג מקור מקומו טמא, וכל דם היוצא ממנו (ומראהו כאחד מחמישה דמים המטמאים) גורם **טומאת נידה**. אבל רבינא בטז ע"א אומר בפירוש בדעת רשב"ג "אשה טהורה ודם טמא", ועל כרחנו לא פירש כך את המחלוקת ואת דברי עולא עליה.

ב. מחלוקת רבי אליעזר וחכמים

בנידה כא ע"ב נאמר:

לימא שפופרת תנאי היא, דתניא: המפלת חתיכה, אף על פי שמלאה דם, אם יש עמה דם - טמאה, ואם לאו - טהורה. רבי אליעזר אומר: 'בבשרה' ולא בשפיר ולא בחתיכה.

השתא דאתינן להכי, נראה ללמוד מהלשון "והיא טמאה" שהכוונה לטומאת הנידה ולא לטומאת הדם בלבד. וגם מן העניין נראה כך, כי הדבר תמוה שתבדוק על ידי חברתה אם יש לה דם מכה בכדי להימנע מטומאת ערב, שהרי חברתה מסתכנת בכך בעצמה בטומאת ערב, כי נושאת את הדם שבעד הבדיקה. ושמע מינה שר' מאיר סובר שדם מכה מטמא טומאת נידה.

בחסדי דוד פירש את התוספתא אחרת, שהיא עוסקת בבדיקה בשפופרת לרואה מחמת תשמיש (שנזכרה בתוספתא בהל' א), ואומרת שאם בדקה בימין ומצאה טהורה ובשמאל טמאה - תחזור ותבדוק בימין, כי תולים שבדיקתה בימין גרמה פצע. ופירושו אינו נראה: 1. משמעות הלשון שעסקינן בבדיקות הקבועות, שאם יוצא בימין כך ובשמאל אחרת תעשה תמיד בשמאל, ולדבריו מדובר על בדיקה יחידה, ואינו במשמע. 2. לא מובן לדבריו למה האישה חזרה על הבדיקה פעמיים, ולמה כשבשמאל יצאה טהורה יש צורך שתחזור על התוצאה הטהורה. 3. מלשון התוספתא לעיל לגבי הבדיקה בשפופרת "לא תנשא עד שתבדוק עצמה. **כיצד בודקין אותה? מביאין שפופרת** ונותן לתוכה מכחול ומביא מוך ונותן בראש המכחול..." משמע שבדיקתה מתבצעת ע"י אחרים, וכך מסתבר. אך בנידה סו ע"א הובאה התוספתא בלשון: "כיצד בודקת את עצמה מביאה שפופרת" וכו'. 4. סידור הדברים בתוספתא אינו מתאים כל כך לפירושו, שכן לדבריו היה ראוי להקדים את הבבא הזו לדיון אם דם מכה שבמקור טמא או לא. יש להעיר עוד על עניין הטרקלין והחצר: בחס"ד פירש שלא מדובר על הבדיקה עצמה אלא על ראייתה, שאם בטרקלין הצבע נראה כדם ובחצר לא - תיבדק על פי מראה החצר. מעתה, אם נאמר שר"מ מדבר על טומאת הדם בלבד, ומשום מקור מקומו טמא, יש ללמוד מכאן שלא נאמרו הדברים אלא בארבעת מראות הדמים, ולכן כשבחצר המראה אינו כדם הרי היא טהורה (וקשה, שלכתחילה יש לבדוק דווקא במקום צל, כדאיתא בגמרא נידה כ ע"ב). ברם, לענ"ד כוונת התוספתא ב"טרקלין" ו"חצר" כלשון נקייה על משקל "פרוזדור" ו"חדר", שאם בדיקה עמוקה פוצעת אותה - לא תבדוק עמוק כל כך.

מקור מקומו טמא

ר"א היינו תנא קמא! אימא: שרבי אליעזר אומר בבשרה ולא בשפיר ולא בחתיכה. וחכמים אומרים: אין זה דם נידה אלא דם חתיכה.

הגמרא שם מתחבטת בשאלה מה ההבדל בין טעמו של ר"א לטעמם של חכמים, ורבא מפרש: "באשה טהורה ומקור מקומו טמא קמיפלגי, דר"א סבר: אשה טהורה ודם טמא, דהא אתי דרך מקור, ורבנן סברי: אשה טהורה ומקור מקומו טהור". אך הגמרא עצמה הציעה קודם לכן פירושים נוספים להבדל בין טעמיהם, עיין שם, וכן בירושלמי בנידה פ"ג ה"א. ובפשטות אין הכרח שיש כאן מחלוקת, אלא ר"א וחכמים נותנים טעמים שונים לדינו של תנא קמא, ועל כל פנים לא הזכירו כלל את טומאת הדם.

ג. מחלוקת רבי שמעון וחכמים

בברייתא במא ע"א נאמר: "המקשה שלשה ימים ויצא ולד דרך דופן - הרי זו יולדת בזוב, ורבי שמעון אומר: אין זו יולדת בזוב. ודם היוצא משם טמא, ורבי שמעון מטהר". ברישא נחלקו אם יוצא דופן דינו כלידה רגילה, והדם שקדם ללידתו הוא דם הקושי, או לא, וזה כמחלוקתם במשנה (נידה מ ע"א) אם יוצא דופן גורם טומאת לידה. הגמרא דנה במה נחלקו בסיפא, ורב יוסף מוכיח מלשון הברייתא שיש כאן מחלוקת מיוחדת לגבי טומאת הדם, ומפרש: "כגון שיצא ולד ודם דרך דופן, ובמקור מקומו טמא קמיפלגי". על פי ההבנה המקובלת, כוונתו לומר שכל דם היוצא דרך הדופן מטמא לדעת חכמים כאב הטומאה, אף על פי שהאישה איננה נידה.

בהמשך מובאת דעת ריש לקיש, שתנא קמא המטמא את הדם היוצא דרך הדופן מטמא גם את האישה טומאת נידה על ידי דם זה, ולא כרב יוסף, ואילו רבי יוחנן חולק עליו, שאין האישה נעשית נידה אלא אם יצא המדווה בדרכו הרגילה.⁵³

לפי שיטת ריש לקיש אין כאן שיטה שמקור מקומו טמא לכל דם היוצא ממנו גם כשאינו גורם טומאת נידה.⁵⁴ אך גם לשיטת רבי יוחנן יש לומר שאין כוונתו שדם שיצא מאישה טהורה דרך הדופן טמא, אלא שבמקרה הנדון ברישא של הברייתא, שהאישה זבה, כל דם היוצא ממנה, אפילו דרך הדופן, דינו כדם זבה ומטמא. אין

---

53 ר' יוחנן מוכיח זאת מדרשת רשב"י שם, ובראשונים דנו מה הראיה מרשב"י לרבנן, עיין תוס' ורשב"א.

54 ואפשר שזהו גופא טעמו של ר"ל, שלדעתו מקור מקומו טהור ולכן הוכרח לומר שחכמים מטמאים גם טומאת נידה. הדבר תלוי בביאור דברי ר"ל בהמשך הגמ', שבמקור שניקרא ונפל לארץ האישה טמאה טומאת ערב, האם זה מדין מקור מקומו טמא (וכפי שנראה מרשב"י בד"ה נחושתיך ובד"ה לטומאת ערב) או שזהו דין מיוחד, ראה לעיל פרק ב בשם המאירי.

פירוש הדבר שמקור מקומו טמא לכל דם היוצא ממנו, אלא שהדין שדם הזבה הוא אב הטומאה נאמר גם בדם שיצא באופן שאיננו ראוי לטמא אותה. ומה שאמר רבי יוחנן: "אף לדברי המטמא בדם מטהר באשה", אין פירושו שבאותו מקרה הדם טמא והאישה טהורה מטומאת נידה, אלא אף לדברי המטמא בדם היוצא דרך דופן בזמן נידתה - מטהר באישה אילו לא היתה נידה (וכך מדויקת יותר הלשון "מטהר באשה" לגמרי, ולא נטמאה טומאה קלה ממגעה בדם היוצא מהדופן).

גם בדעת רב יוסף יש מקום לומר כך, ש"מקור מקומו טמא" נאמר כאן כשם המושאל ולא כמובנו בסוגיות המקבילות, והכוונה כאן שאחרי שהאישה הוגדרה כזבה - מקורה טמא לכל דם היוצא ממנו, אפילו דרך דופן. וכך משמע מלשונו: "כגון שיצא ולד ודם דרך דופן", ולא "שיצא דם דרך דופן", שהמחלוקת על טומאת הדם עוסקת במקרה שהוזכר ברישא שקישתה שלושה ימים ואחר כך יצא ולד: חכמים מטמאים את הדם היוצא דרך דופן כי היא זבה, וכאן חידשו שגם דם היוצא מהדופן מטמא, ואילו ר"ש מטהר, אף על פי שלדעתו הלידה דרך דופן היא לידה לכל דבר וזהו דם יולדת, מפני שמקור מקומו טהור, ואין "דם נידה" אלא היוצא כדרכו.

ד. מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה

שנינו בנידה עא ע"א:

האשה שמתה ויצאה ממנה רביעית דם מטמאה משום כתם ומטמאה באהל. רבי יהודה אומר: אינה מטמאה משום כתם, מפני שנעקר משמתה. ומודה רבי יהודה ביושבת על משבר ומתה ויצאה ממנה רביעית דם שהיא מטמאה משום כתם. אמר רבי יוסי: לפיכך אינה מטמאה באהל.

ובגמרא: "מכלל דתנא קמא סבר אף על גב דנעקר דם משמתה מטמאה משום כתם. אמר זעירי: מקור מקומו טמא איכא בינייהו".

אפשר לפרש את המחלוקת באופן אחר, שאמנם הדם יצא מגופה לאחר שמתה, אבל ת"ק מסתפק האם נעקר מהרחם לבית החיצון מחיים או משמתה, ומספק מטמא משום כתם ובאוהל, ור' יהודה פשיטא ליה שנעקר משמתה, ולכן מטמא רק באוהל (ומצינו לשון "מפני" על הנחה שהיא עצמה שנויה במחלוקת, עיין דמאי פ"ז מ"ג, שביעית פ"ז מ"ו, ועוד רבים). וכך משמע קצת מ"ומודה רבי יהודה...". כלומר שביושבת על המשבר הוא מודה שנעקר מחיים, או שעל כל פנים הדבר ספק אם נעקר מחיים, וההודאה עומדת באותו מישור עם המחלוקת, שבנקודה שבה חלק באופן מסוים - הודה באופן אחר, כלומר שהמחלוקת היא במציאות.

מקור מקומו טמא

ומלשון הרמב"ם בפירושו המשנה (פ"י מ"ה) משמע כפירוש זה, שכתב: "ונהגנו בדם זה לחומר ודננו בו דיני דם המת ודם החי", ומשמע שזוהי החמרה בספק. אך בהל' מטמאי מ"מ פ"ד הט"ו כתב כדברי הגמרא.

סיכום

הגמרא בכמה מקומות מעמידה מחלוקות תנאים שונות בשאלה האם מקור מקומו טמא. נראה שביאורים אלה למחלוקות התנאים אינם הכרחיים, ובחלק מהמקומות הגמרא עצמה מציעה אפשרויות הסבר אחרות. נמצא שאין לנו תנא הסובר במפורש כדעה זו. מאידך, בכמה סוגיות משמע שהדבר פשוט שמקור מקומו טהור, ואין טומאה בדם ללא טומאת נידה, כפי שהתבאר בפרקים הקודמים. בכך מתחזקת שיטת הראב"ה וסיעתו שהכריע שמקור מקומו טהור, ולא כדעת הרמב"ם שפסק שמקור מקומו טמא באופנים מסוימים.

כנגד זה עומדים דברי רבי יוחנן (מא ע"ב), שנאמרו כהלכה פסוקה באין חולק, על אודות מקור שהזיע כמין שני טיפי מרגליות, המטמא את האישה טומאת ערב, ובכך נעסוק בפרק הבא.

פרק ז: מקור שהזיע

דברי רבי יוחנן והקשיים בהם

כבר הוזכר מאמרו של רבי יוחנן (נידה מא ע"ב):

מקור שהזיע כשתי טיפי מרגליות - טמאה. למאי? אילימא לטומאת שבעה, חמשה דמים טמאין באשה ותו לא! אלא לטומאת ערב. ודווקא תרתי, אבל חדא אימא מעלמא אתיא.

כאמור, רש"י (ד"ה לטומאת ערב) וראשונים נוספים פירשו שטעמו משום מקור מקומו טמא,⁵⁵ ולפי פירושם יוצא שרבי יוחנן הכריע להלכה כשיטת התנאים הסוברת מקור מקומו טמא, ולדעתו הדברים אמורים אפילו לגבי דם ירוק ולבן.

יש להקשות על כך שתי קושיות עיקריות:

א. המשניות וסוגיות הגמרא שהובאו בפרקים הקודמים (ד-ה) מוכיחות כשיטה שמקור מקומו טהור, בפרט בדם ירוק ולבן. כל המקורות הללו אינם קושיה מוכרחת

על רבי יוחנן: ניתן לומר שרבי יוחנן סובר שמכיוון שיש סתם משנה (עא ע"א, לפי פירוש זעירי שם) הסוברת שמקור מקומו טמא, לגבי דם נידה שיצא לאחר מיתה, ממילא הוא הדין לדם ירוק ולבן שיוצא מן המקור. ומשנה זו חולקת על משמעות כל המשניות הנ"ל, ורבי יוחנן מכריע כמותה, כי "מה לי חד סתמא ומה לי תרי סתמי" (יבמות קא ע"ב, קידושין נד ע"ב), ובפרט שהסתם משנה שמקור מקומו טמא היא המשנה האחרונה במסכת העוסקת בנושא זה. סוגיות הגמרא גם הן אינן מהוות קושיה על ר' יוחנן, "גברא אגברא קרמית?".

מכל מקום, הדבר תמוה מאוד שמשנה זו בסוף המסכת תעמוד בסתירה למשמעות כל המשניות הנ"ל, ובפרט שהעמדת מחלוקת ת"ק ורבי יהודה בשאלת מקור מקומו טמא איננה מוכרחת כלל, כנ"ל בפרק הקודם. ככלל, מחלוקות התנאים שהגמרא משייכת למקור מקומו טמא עוסקות בדם מארבעה מיני דמים, אלא שחסרים בו תנאי ראיית הנידה. בטיפי מרגליות, שרבי יוחנן מטמא גם אותן, לא מצאנו שום תנא שמטמא. ואמנם ייתכן ללמוד מכללא, שמכיוון שיש הלכה למשה מסיני שהמקור מטמא כל מה שבו - הוא הדין לדם ירוק ולבן, אבל אין זה מוכרח, ואפשר שההלכה נאמרה רק לגבי ארבעת הדמים המטמאים.

ב. קושי נוסף בדין מקור מקומו טמא הוא מעשי. דרכה של אשה להפריש נוזלים טהורים פעמים רבות, ונמצא שלא שבקת חיי לכל בריה, כי האשה טמאה רוב הזמן (ראה בנספח למאמר זה). ומצאתי שהעיר בדומה לזה בספר **ברכת שי** (לר' שמריהו יוסף ברמן, בחידושו לנידה מא ע"ב): "יש לעיין בכל הנשים הרגילות במראות טהורות, דיאסרו לעולם באכילת תרומה וקדשים ומגען, כיון דרגילות בזיבת מראות טהורות; והשי"ת יאיר עיני להבין התוה"ק".

אכן בירושלמי בנידה פ"א ה"א הנ"ל מצינו דעה שלפיה אישה שראתה מראות טהורים נאסרה לבעלה מחשש שהם סימן למראות טמאים שיבואו בסמוך, "שמתוך שהיא מתרגלת בדמים טהורין היא מתרגלת בדמים טמאין".⁵⁶ מסקנת הירושלמי

56 מקור דומה מופיע בבבלי פסחים קיג ע"ב: "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי שמואל בר מרתא אמר רב משום רבי יוסי איש הוצל... והיושבת על דם טהור אסורה לשמש. עד כמה? אמר רב: עונה". בדברי כמה ראשונים נוסף כאן: "הואיל והוחזק מעיין פתוח" (**מחזור ויטרי** תצט; **ספר הישר**, חידושים, קפא; **רוקח** סי' שיז ושיט; **ארחות חיים**, הל' טהרת הנידה, יא. בגמרא לפנינו סברה זו מופיעה בפסחים קיב ע"ב בעניין אחר). רוב הראשונים פירשו זאת לעניין יולדת ביום שאחרי מלאת ימי טהרתה, אבל מסתימת רש"י לא משמע כן, ונראה שפירש "דם טהור" כמובנו הרגיל, דם מן המראות הטהורים, ואסורה לשמש שמא תראה דמים טמאים, ודברי רב

מקור מקומו טמא

להיתר אמנם, אבל חזינן שעם כל הקושי שבדבר - לא נפלאה היא שאישה שמוצאת דם טהור אסורה לבעלה מעת לעת מדרבנן, והדבר מלמד שהדמים הטהורים אינם שכיחים כל כך. ברם, נראה שכוונת הירושלמי ל"דמים טהורים" בגוון חום בהיר או צהוב, כאלו שדרכם להופיע לקראת הווסת החודשי, ובהם היא אכן "מתרגלת בדמים טמאין", ולא ל"טיפי מרגליות" צלולות, שהן מצויות מאוד.

מחמת קשיים אלו, נראה להציע דרכים אחרות בפירוש דברי רבי יוחנן:

א. כבר הובאו לעיל (סוף פרק ב) דברי המאירי, שטיפי המרגליות מטמאים מאחר "שדינן כדין המקור", ומשמע שרצונו לומר שזהו סעיף מהדין הקודם המובא בגמרא: "אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: מקור שנעקר ונפל לארץ - טמאה, שנאמר: 'יען השפך נחושתך ותגלי ערותך'". כלומר (וכפי שביארו כמה אחרונים בדעת הרמב"ם, כנ"ל), טיפי המרגליות אינן טמאות ומטמאות מדין "מקור מקומו טמא", אלא הטיפים הללו נחשבות כחתיכה מן המקור עצמו, וזוהי הסיבה לטומאתן. על פי זה אין ראייה שרבי יוחנן פסק "מקור מקומו טמא" לא בדם ירוק ולבן ואף לא בארבעת הדמים הטמאים (כשבאו שלא בהרגשה, או לאחר מיתה, או דרך דופן), אלא זהו דין מיוחד של זיעת המקור. ביאור זה מוסבר היטב בפשט הגמרא, ואילו לפירוש רש"י וסיעתו לא מובן כל כך מדוע דברי רבי יוחנן מובאים אחרי דברי ריש לקיש; הרי דבריו שייכים לדין מקור מקומו טמא שנדון בגמרא לפני כן. מכל מקום, לענין הקושי המעשי שהצבענו עליו אין כאן רווח גדול, כי סוף סוף פעמים רבות מוצאת האישה בבדיקתה נוזל צלול, יותר מטיפה אחת, שלכאורה מטמא טומאת ערב גם על פי דרך זו;⁵⁷ וראה בנספח למאמר זה, סעיף 6.

בבבלי כדבריו בירושלמי.

57 בש"ת **תפארת צבי** (לר' צדוק הכהן מלובלין) תשובות להל' נידה סי' א (שסובר כמאירי, כמובא לעיל הערה 25, ש"מקור שהזיע" טמא משום שהזיעה נחשבת כחלק מהמקור), כתב על שכיחות התופעה בתחילת תשובתו שם (בקיצורים): "בעניין האשה שאומרת שמרגשת תדיר בפתיחת פי המקור כמה פעמים ביום וכשבדקת על הרוב מוצאת ליחות לבנות, ואי אפשר לה לבדוק בכל פעם. וכבר יעץ לה הרב השואל להחזיק מוך דחוק תדיר באותו מקום, וגם זה אי אפשר. והוא אמר כי באמת הרבה ואולי רוב הנשים כן, כי אחר שאשה זה ספרה לחברותיה הדבר באו גם הם לשאול על זה". ועל מראות אלה כתב בהמשך (אות י) שהוא "מזיעה של בשר המקור עצמו, וכן ניכר לכלוך השלי"ם [=חלאה] שאינו אלא מלחלוח הבשר וזוהמתו". וראה לשון שו"ת חתם סופר (יר"ד סי' קסח): "צ"ל קצת מיתון בדין זה [שאישה המרגשת ובדקה ולא מצאה כלום - טמאה, ואם מצאה מראה טהור - טהורה], מהו מראה הטהורה, כי לעולם תוציא לפנינו הבדיקה מלוכלכות בשלי"ם מלחלוחי הגוף, ונפל פיתא בבירא".

ב. חשבתי להציע פירוש חדש לגמרי, שדברי רבי יוחנן מוסבים על דברי ריש לקיש בשם ר"י נשיאה, כלומר שרבי יוחנן לא מדבר על מקור שהזיע בהיותו בגוף האישה אלא על מקור שנפל והזיע, ובא ר' יוחנן להתנות תנאי בדינו של ר"י נשיאה, שמקור שנפל מטמא אם גם לאחר נפילתו הוא עדיין מוגדר כ"מקור" המנביע ומוציא משקים כלשהם, שני טיפי מרגליות. ובתחילה סברה הגמ' שכוונת ר' יוחנן אפילו לטומאת שבעה, והאישה נעשית נידה אף על פי שהמקור מחוץ לגופה, ובמסקנתה התחדש שמדובר בטומאת ערב בלבד למי שייגע במקור זה.

אמנם לפי פירוש זה ראוי היה שרבי יוחנן יאמר "והוא שהזיע כשתי טיפי מרגליות" ותו לא, אבל אפשר שרבי יוחנן אמר את דבריו כמימרא בפני עצמה, ולא בהתייחסות לדברי ר"י נשיאה, ואמר בפירוש: "מקור שנעקר ונפל לארץ והזיע כשתי טיפי מרגליות טמאה", והגמרא קיצרה את דבריו.

כמה נקודות בגמרא מסייעות להבנה זו: 1. הלשון "מקור שהזיע" מתאימה יותר למקור המונח לפנינו ומזיע, מאשר ליציאת משקה מן המקור שבגוף האישה. 2. דברי הגמרא "אבל חדא אימא מעלמא אתיא" תמוהים, למה הקלו בספק זה?⁵⁸ ולפי דברינו הרי זה מובן, שבטיפה אחת יש לומר שהיא באה מהלחות באוויר, ואנו זקוקים לראיה שהמקור הנופל עדיין מנביע משקים. 3. הלשון "מעלמא אתיא" נוחה יותר לפירוש זה, כי על פי הפירוש המקובל המובן הוא שהטיפה באה מגופה של האישה אך לא מן המקור אלא מן הצדדים, ולא מצאנו בגמ' לשון "מעלמא" אלא לגבי דבר הבא מחוץ לגופה (ראה נידה יד ע"א, נז ע"ב, ועוד). 4. הלשון "מרגליות" משמעה שהטיפות נוצצות מפני שהן חשופות לאור השמש,⁵⁹ ותיאור זה מתאים לטיפות שמחוץ לגופה דווקא, ולא שנמצאו, למשל, על עד בדיקה. 5. הגמרא לא מוסיפה שום הסבר או מקור לדברי ר' יוחנן, והדבר מובן אם בא רק לסייג את הדין שקדם לו. 6. מצאתי שבחלק מכתבי היד והראשונים הגרסה בגמרא, בין במשפט של ר' יהודה נשיאה ובין בזה של

58 בסדרי טהרה (סי' קצ סק"ד) הסביר זאת על פי הסברה שספק הלכה למשה מסיני לקולא (עיין אנצ"ת ערך הלכה למשה מסיני עמ' שעח). ולשון הרמב"ם בהל' מטמאי מ"מ פ"א ה"א שונה: "הזיעה טיפה אחת הרי האשה טהורה שאינה אלא מחוץ למקור", לשון ודאי. וראה בנודע ביהודה מהדר"ת י"ד סי' קא שדן בזה.

59 השווה להוריות יב ע"א: "כשמן הטוב יורד על הזקן זקן אהרן וגו', כמין שני טיפי מרגליות היו תלויות לאהרן בזקנו". ובתוספתא בפרה פ"ב ה"ב "משקה מרגליות", ופירש הר"ש (פרה פ"ב מ"א): "דרך אדם כשעולה מן הטבילה עומדין עליו המים טיפין ודומין כמין מרגליות".

מקור מקומו טמא

רבי יוחנן, "טמא" במקום "טמאה".⁶⁰ מגרסה זו משתמע להדיא שהדיון הוא על המקור, האם הוא ראוי לטמא.

על פי פירוש מחודש זה, לא נאמר כלל בדברי רבי יוחנן שדם לבן שיצא מן המקור טמא או מטמא את האישה טומאת ערב.

ג. כיוון אחר בפירוש דברי רבי יוחנן הוא על סמך גרסה המופיעה בפסקי הרשב"ץ (נידה מא ע"ב): "מקור שהזריע כשני טיפי מרגליות".⁶¹ נראה שהדברים מכוונים לדברי חז"ל (נידה לא ע"א, ועוד) על כך שהאשה מזרעת, ומכמה מקורות משתמע שהכוונה לרטיבות היוצאת מן האישה בשעת תאוותה לתשמיש.⁶² לפי דרך זו, מדובר על שלב הסמוך לתשמיש, ורבי יוחנן אומר שהאישה טמאה טומאת ערב כבר בשלב זה, כעין דין פולטת שכבת זרע. אבל באופן שגרתי אין לאישה שום טומאה מחמת מראות טהורים.

סיכום כללי ומסקנות

א. במסכת נידה מוזכר בכמה מקומות מושג מחודש של "מקור מקומו טמא", ולפיו יש טומאה גם בדמים שאינם גורמים טומאת נידה: דם מכה שבמקור, דם חתיכה, דם היוצא דרך דופן, דם שנעקר לאחר מיתה, וכן דם שאיננו מארבעת מראות הדמים המטמאים. בכל הנושאים הללו דין זה תלוי במחלוקת תנאים, פרט לדם שאינו מארבעה מראות, שטומאתו נאמרת במימרא של רבי יוחנן ללא חולק מפורש.

---

60 כך בכת"י מינכן וכת"י וטיקן 111, וכן בפירוש המיוחס לרבנו חננאל (מובא בקובץ שיטות קמאי עמ' תל) ובתורת הבית לרשב"א (בית שביעי שער ראשון, מהדו' מוסד הרב קוק עמ' יב).

61 לא מצאתי חבר לגרסה זו, ובקובץ שיטות קמאי (עמ' תל) הציע להגיה בו "שהזיע".

62 לשון הראב"ד **בבעלי הנפש** (שער הקדושה, הובא בטור או"ח סי' רמ ואה"ע סי' כה): "והוא משהא עצמו כדי שתהנה האשה מן המעשה ותזריע תחילה, מתכוין לעשות מצוה ועושה אותה והקב"ה נותן לו שכר בבנים זכרים" (לא כתוצאה טבעית מהזרעתה תחילה, אלא כשכר על כוונתו לטובת אשתו). ולשון הטור: "שמשהין עצמן על הבטן עד שיזרעו נשותיהן", ומשמע שהוא דבר הניתן לידיעת הבעל, ולא הזרעה פנימית שאיננה ניכרת. ולשון רבנו בחיי (ויקרא י"ב, ב): "ועל דרך חכמת הטבע אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, כי כשהאשה משתוקקת לבעלה ומתחממת בחשק... ומתוך אותו חשק ממהרת ומזרעת תחלה". אמנם על פי הידוע כיום הרטיבות הנ"ל אינה יוצאת מן הרחם אלא מצדדי הנרתיק, אך כך הוא כנראה גם לגבי פולטת שכבת זרע (ראה בנספח למאמר זה, סעיף 7), וצ"ע. גם בנידה לא ע"א: "אשה מזרעת אודם" משמע שמדובר על "הזרעה" בתוך גופה כהכנה לקליטת הוולד.

ב. קיימות שיטות שונות בראשונים בביאור המושג "מקור מקומו טמא", לדעה הסוברת כך: רש"י סובר שהדם טמא ואף מטמא את האישה טומאת ערב משום שהוא נטמא במגעו במקור הטמא, וכתבו תוספות שזוהי הלכה למשה מסיני; ויש אומרים בדעת רש"י שזהו דין דרבנן (ראבי"ה), אך בגמרא משמע שזהו דין דאורייתא. הרמב"ן ביאר זאת אחרת, שגזירת הכתוב היא שדם הנוצר במקור טמא בגלל יצירתו שם, ולא כטומאת מגע.

ג. פסקי הראשונים - בפסקי הרמב"ם יש סתירות לכאורה בדין זה: בדם ירוק ובדם מכה ובדם חתיכה פסק שהם טהורים, ואילו בדם שיצא דרך דופן ולאחר מיתה וכן במקור שהזיע פסק שטמאים. באחרונים נתבארו פסקיו בדרכים שונות, ונראה כדעת המאירי וכמה אחרונים, שדעתו לחלק בין דם שבמהותו הוא דם נידה, אלא שחסרים בו תנאי ראייה, שטמא, לבין דם שבמהותו אינו דם נידה, שטהור. לפי זה, דין מקור שהזיע הוא עניין מיוחד, שהזיעה נחשבת כבשר המקור עצמו, וטומאתה איננה נובעת מדין "מקור מקומו טמא". מכמה ראשונים נראה שפסקו שמקור מקומו טהור בכל מצב (ראבי"ה, סמ"ג, ועוד).

ד. דמים מיוחדים - לגבי דם טוהר נחלקו הראשונים: דעת רבנו יונה והרשב"א שהדם עצמו טמא למאן דאמר מקור מקומו טמא, ואילו מתוס' והרמב"ם נראה שדם זה טהור לכולי עלמא, מגזרת הכתוב "דמי טהרה". בכמה מקומות במשנה ובגמרא מבואר בפשטות שדם טוהר לגמרי, ולפיכך נראה יותר כדעת התוס' והרמב"ם.

בדם קושי היה נראה מסברה לטמא למאן דאמר מקור מקומו טמא, וכן כתב הרשב"א; אך מהגמרא והרמב"ם נראה שדם זה טהור לכולי עלמא. לגבי דם בלא הרגשה נחלקו אחרונים: דעת רעק"א שטמא אף למ"ד מקור מקומו טהור, ולעומתו הנודע ביהודה נקט שטהור לדעה זו, ונראה כדבריו.

ה. עיקר דין מקור מקומו טמא אינו ברור. אין תנא שנוקט במפורש בשיטה זו, אלא בכל מקום שהוזכר מושג זה הגמרא תולה אותו בדעת תנא מסוים שדבריו שנויים במחלוקת, ויש מקום להבין אחרת את כל מחלוקות התנאים הללו. נוסף על כך, מכמה סוגיות במסכת נידה נראה שמקור מקומו טהור, ורק דם הגורם טומאת נידה הינו אב הטומאה.

בפרט לגבי דמים שאינם מן המראות המטמאים, ישנן הוכחות מסוגיות רבות בבבלי ובירושלמי שאין בהם טומאה כלל, ולא מצינו שום תנא שמתמא אותם. גם מבחינה מעשית קשה מאוד לומר שדמים בגוונים שאינם גורמים טומאת נידה גורמים

מקור מקומו טמא

בכל זאת טומאת ערב, והדבר מכביד מאוד על האפשרות לקיום חיי טהרה.

1. מאידך גיסא, המימרא של רבי יוחנן על אודות מקור שהזיע, שמטמא טומאת ערב, התפרשה על ידי כמה ראשונים שטיפות בכל גוון שהוא היוצאות מן המקור הן אב הטומאה, ולפי זה נקטו אחרונים רבים שקיימא לן שמקור מקומו טמא בכל נזל היוצא מן המקור.

2. יש מקום לפירושים אחרים בדברי רבי יוחנן: 1. כוונתו לזיעה המופרשת מבשר המקור עצמו, וזהו דין מיוחד כעין דין מקור שנעקר ממקומו ונפל ארצה (מאירי וכמה אחרונים). 2. כוונתו למקור שנפל בפועל, וכוונתו לומר שרק אם הזיע הרי זה מטמא. 3. כוונתו להפרשה היוצאת מן האישה בשעת התשמיש ("אשה מזרעת").

ח. על פי פירושים אלה, אין הוכחה מהגמרא שהוכרע כמאן דאמר מקור מקומו טמא. ממילא יש מקום להכריע שמקור מקומו טהור בכל מיני הדמים, אפילו בגוונים המטמאים כשאין בהם תנאי טומאת נידה, כגון דם היוצא דרך דופן (כמשתמע בראב"ה, ולא כרמב"ם).

לגבי מראות טהורים, על פי פירוש המאירי וסיעתו אין טומאה בדם ירוק וכדומה, אלא רק במראות שקופים וצלולים כעין זיעה. על פי שני הפירושים האחרונים, כל מראה שגרתיו היוצא מן האישה טהור לגמרי.

נספח: הערות הרב יואל וד"ר חנה קטן הי"ו

1. ההפרשות בצבעים שאינם אוסרים יכולות לבוא מן הרחם או מן הנרתיק, וקשה לדעת זאת בלי בדיקה פנימית של רופא או בודקת טהרה מומחית, וקשה גם להניח שבזמן חז"ל אפשר היה להבחין ביניהן. לא ניתן להגדיר בבירור את יחסי הרוב והמיעוט, מפני שהדבר תלוי בנתונים משתנים רבים, כגון דלקת, פטריות, מצב הורמונלי ועוד.

2. הרטיבות הקבועה בנרתיק עשויה גם היא לנבוע ממקורות שונים, והדבר תלוי במצב ההורמונולי, בגיל ועוד. מכל מקום, על פי רוב ניתן להניח שמקורה אינו ברחם.

3. רוב הנשים מניחות פדים צמוד לאותו מקום, ו/או זקוקות להחליף לבנים כל יום ואפילו יותר מפעם ביום, בגלל הפרשות היוצאות באופן תדיר, שמקורן בנרתיק וייתכן שאף ברחם. לחות זאת בדרך כלל לא יוצאת בתור טיפות

- שמטפטפות אלא כלחות שמצטברת.
4. באופן כללי מראות טהורים נפוצים גם אצל נשים שמוגדרות כ"מסולקות דמים".
  5. מצירוף הנתונים הנ"ל, הדעה שלפיה כל מראה טהור היוצא מן הרחם מטמא את האישה טומאה מסוימת למשך יום אחד מעוררת קושי מעשי רב, ולא ברור כיצד האישה יכולה להיחשב לטהורה.
  6. יש קושי לסווג את ההפרשות מן הרחם לכאלו שהן בבחינת "חתיכה מהרחם" וכאלו שאינן כאלה אלא רק "נמצאות ברחם" (כפי שהוצע במאמר, פרק ה, לשיטת המאירי וכמה אחרונים). בדרך כלל אין הפרשות שבאות מחוץ לרחם ועוברות ברחם, ואין הפרשות שיוצאות מהרחם שהן יותר "חלק מהרחם" מאחרות.
  7. ההפרשה היוצאת מן האישה בזמן גירוי ביחסי אישות (שנדונה לקראת סוף המאמר) איננה מן הרחם אלא מבלוטות בצוואר הרחם ומדפנות הנרתיק. קרוב לוודאי שאין שום הפרשה מהרחם עצמו בזמן קיום יחסים.
- בעניין "פולטת שכבת זרע": בדרך כלל רוב נוזל הזרע נשאר בנרתיק, לפעמים זמן רב, וחלק גדול מתאי הזרע עם מעט נוזל נכנסים לרחם ולחצוצרות. ככל הנראה מה שנכנס לרחם לא יוצא שוב החוצה, אלא נשטף דרך החצוצרות, ובכל אופן מדובר בכמות קטנה.

מקור מקומו טמא